ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
UGDYMO MOKSLŲ IR SOCIALINĖS GĖROVĖS FAKULTETAS
SPECIALIOSIOS PEDAGOGIKOS KATEDRA

Specialiosios pedagogikos (specializacija – logopedija) studijų programa, IV kursas

Kristina Jundo

PRIEŠMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ FONOLOGINIO SUVOKIMO GEBĖJIMAI

Bakalauro darbas

Bakalauro darbo vadovas –
asist. Simona Daniutė

2017

Bakalauro darbo santrauka

Priešmokyklinis amžius yra ypač svarbus kalbinės brandos ir kalbinio pasirengimo mokyklai požiūriu. Kalbiniai šešiamečių vaikų gebėjimai yra labai reikšmingi kasdieniam vaiko gyvenimui, sėkmingam jo ugdymui(si). Fonologinio suvokimo gebėjimai – bene stipriausias veiksnys, prognozuojantis skaitymo ir rašymo sėkmę, todėl būtina siekti kokybiško vaikų fonologinio suvokimo gebėjimų įvertinimo dar iki vaikui pradėjus lankyti 1-ąją klasę.

Bakalauro darbe atskleidžiami priešmokyklinio amžiaus vaikų fonologinio suvokimo gebėjimai. Taip pat remiantis mokslinių ir teisinių šaltinių analize, apibūdintos priešmokyklinio ugdymo, fonologinio suvokimo sampratos, fonologinio suvokimo gebėjimų raida, išryškintos fonologinio suvokimo sąsajos su mokymosi (skaitymo, rašymo) sutrikimais.

Tyrime dalyvavo 104 – priešmokyklinio amžiaus (šešerių metų) vaikai iš įvairių Lietuvos miestų, rajonų ir besiugdantys skirtingo tipo ugdymo įstaigose (ikimokyklinės įstaigose, bendrojo ugdymo mokyklose). Tyrimui atlikti buvo parengtas instrumentas: „Fonologinio suvokimo gebėjimų vertinimo testas“.

Empiriniai tyrimo duomenys atskleidė, kad priešmokyklinio amžiaus vaikų gebėjimai manipuliuojant skirtingais lingvistiniais vienetais yra nevienodi. Fonologinio suvokimo gebėjimų vertinimo metu gauti tyrimo duomenys atskleidė, kad šiame amžiaus laikotarpyje šešiamečiai turi aukštesnius gebėjimus manipuliuoti žemesnio sudėtingumo lingvistiniais vienetais: žodžiu, rimu, skiemeniu, tačiau prastesni gebėjimai pasireiškė manipuliuojant aukštesniu lingvistiniu vienetu – fonema. Tyrimo duomenų analizė atskleidė, kad šešiamečiams būdinga žodžiuose esančių sunkesnės artikuliacijos garsų tarimą lengvinti – keičiant juos lengvesnės artikuliacijos garsais arba juos praleidžiant. Taip pat būdingos tokios klaidos, kaip neišlaikomas žodžių nuoseklumas ilgesniuose nei keturių žodžių sakiniuose, nurodomas tik vienas sudurtinio žodžio komponentas, neišlaikoma žodžio garsinė skiemeninė struktūra skaidant žodį skiemenimis, netaisyklingai nustatomos skiemens ribos, neišlaikoma žodžio garsinė seka.

Esminiai žodžiai: priešmokyklinis ugdymas, priešmokyklinis amžius, fonologinis suvokimas, fonologinio suvokimo gebėjimai, lingvistiniai vienetai.

Turinys

Bakalauro darbo santrauka.....2
Įvadas.....4
1 skyrius. **FONOLOGINIO SUVOKIMO YPATUMAI PRIEŠMOKYKLINIO AMŽIAUS TARPSNYJE**.....7
1.1. Priešmokyklinio ugdymo samprata ir teisinis reglamentavimas.....7
1.2. Priešmokyklinio ugdymo svarba vaikui.....9
1.3. Priešmokyklinio amžiaus vaikų kalbiniai gebėjimai.....12
1.4. Fonologinio suvokimo teoriniai aspektai.....16
1.4.1. Fonologinio suvokimo samprata.....16
1.4.2. Fonologinio suvokimo gebėjimų raida.....18
1.4.3. Fonologinio suvokimo sąsajos su mokymosi sutrikimais.....21
2 skyrius. **PRIEŠMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ FONOLOGINO SUVOKIMO GEBĖJIMŲ YPATUMAI**.....24
2.1. Tyrimo metodika 24
2.2.Tyrimo dalyviai.....25
2.3. Skirtingų lingvistinių vienetų įsisavinimas: testo rezultatai.....26
2.3.1.Žodžio lygmuo.....26
2.3.2.Rimo lygmuo.....28
2.3.3.Skiemens lygmuo.....31
2.3.4.Fonemos lygmuo.....34
Išvados.....45
Literatūra.....46
Summary.....51
Priedai.....52

Įvadas

Tyrimo aktualumas ir problema. Europoje priešmokyklinio amžiaus vaikų ugdymas laikomas prioritetine švietimo sritimi, kadangi ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos ilgalaikių tyrimų (2008) duomenys parodė, kad ši ugdymosi pakopa didina palankių švietimo ir socialinių pasekmių tikimybę vėlesniuose gyvenimo etapuose. Atlikus mokslinių šaltinių analizę, paaiškėjo, kad tyrimų, analizuojančių priešmokyklinio ugdymo naudą tiek Lietuvoje, tiek užsienio šalyse, aktualumas nemažėja. Kitaip tariant, šios ugdymo(si) pakopos svarbą vaiko raidai tyrinėjo nemažai Lietuvos bei užsienio mokslininkų (Jankauskienė, Šeibokienė, 2003; Juodaitytė, 2002, 2003; Grigaitė, 2004; Malinauskienė, 2006; Mazolevskienė, 2006; Cotton, Conklin, 2009; Jones, 2009; Monkevičienė, Glebuvienė, 2011). Moksliniais tyrimais įrodyta, jog dalyvavimas priešmokykliniame ugdyme turi didelės ilgalaikės naudos ne tik vaiko visapusiškai raidai, bet ir tolesniam jo gyvenimui.

Pastaraisiais dešimtmečiais vis daugiau dėmesio pradėta skirti priešmokyklinio amžiaus vaikų kalbiniams gebėjimams. Taisyklinga ir išplėtota kalba yra vienas iš pagrindinių veiksnių, lemiančių sėkmingą vaiko ugdymąsi švietimo įstaigoje. Priešmokyklinis amžius (6 metai) yra ypač svarbus kalbinės brandos ir kalbinio pasirengimo mokyklai požiūriu. Kalbiniai šešiamečių vaikų gebėjimai yra labai reikšmingi kasdieniam vaiko gyvenimui, nes vaikai, turintys gerą kalbinę kompetenciją, geba bendrauti su bendraamžiais bei suaugusiais, žaisti, draugauti, kurti, išreikšti save, mokytis. Per pastarąjį dešimtmetį mūsų šalyje atlikta gana daug eksperimentinių tyrimų, parengta kalbinių įgūdžių vertinimo testų, taisyklingos ir išplėtotos kalbos ugdymo metodikų (Andrijanova, 2004; Ruzaitė, Dabašinskienė, 2010; Kamandulytė-Merfeldienė, 2010; Balčiūnienė, 2013; Ivoškuvienė, Mamonienė, Pečiulienė, Stošuvienė, 2014).

Svarbus kalbos raidos rodiklis, galintis nulemti mokymosi sėkmingumo užtikrinimą, yra vaiko fonologinio suvokimo įgūdžiai (Selevičienė, 2013, p. 863). Mokslinėje literatūroje ši sąvoka yra siejama su priešmokyklinio ar jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų kalbinių įgūdžių ugdymu. Moksliniai tyrimai (Gillon, 2004; Kniukštaitė, 2005; Lof, 2011; Giedrienė, 2011; Shtereva, 2014) rodo, kad egzistuoja priežastinis fonologinio suvokimo ir specifinių mokymosi sutrikimų ryšys. Taip pat moksliniuose šaltiniuose pažymima, kad menkus fonologinio suvokimo gebėjimus turintys vaikai mokykliniame amžiuje patiria sunkumų, suprantant sakytinės kalbos garsų struktūrą, bei turi prastesnius kalbinius gebėjimus, palyginus su bendraamžiais (Giedrienė, 2011). Pasak Kairienės, Daniutės (2015), norint išvengti mokymosi (skaitymo, rašymo) sunkumų atsiradimo mokykliniame amžiuje, būtina siekti kokybiško vaikų fonologinio suvokimo gebėjimų įvertinimo dar iki vaikui pradėjus lankyti 1-ąją klasę.

Užsienio šalyse yra atlikta gana daug tyrimų apie fonologinio suvokimo ypatumus (Gillon, 2004; Cassady ir kt., 2005; Nulman, 2009; Gruba, 2012; Dave, 2013). Lietuvoje panašaus pobūdžio tyrimų yra vos keletas. Fonologinio suvokimo aspektus, principus, sąsajas su mokymosi sutrikimais tyrinėjo: Kniukštaitė (2005), Gedutienė (2010), Giedrienė (2011), Selevičienė (2013), Daniutė, Kairienė (2015), Krivickaitė (2016). Taip pat vertėtų atkreipti dėmesį į tai, jog užsienio šalių kontekste fonologinio suvokimo gebėjimai dažniausiai yra įvertinami taikant standartizuotus testus (pvz., Hodson fonologinės sistemos įvertinimo testas). Lietuvos kontekste fonologinio suvokimo gebėjimams identifikuoti standartizuotų testų, pritaikytų lietuvių kalbai, nėra, todėl atliekamas kriterinis foneminio suvokimo, garsinės analizės ir sintezės gebėjimų vertinimas (Kairienė, Daniutė, 2015, p. 98).

Atlikus mokslinių šaltinių analizę, galima teigti, kad Lietuvoje iki šiol trūksta mokslinių tyrimų, kurie atskleistų priešmokyklinio amžiaus vaikų fonologinio suvokimo gebėjimus, t. y. atskirų lingvistinių vienetų (žodžio, rimo, skiemens, fonemos) įsisavinimo ypatumus.

Probleminiai klausimai: kokie priešmokyklinio amžiaus vaikų fonologinio suvokimo gebėjimai? Kurias fonologinio suvokimo gebėjimus atspindinčias užduotis geba atlikti šešiamečiai? Kokios stipriosios ir probleminės priešmokyklinio amžiaus vaikų fonologinio suvokimo sritys?

Tyrimo objektas – priešmokyklinio amžiaus vaikų fonologinio suvokimo gebėjimai.

Tyrimo tikslas. Atskleisti priešmokyklinio amžiaus vaikų fonologinio suvokimo gebėjimus.

Tyrimo uždaviniai:

1. Remiantis moksline literatūra ir teisiniais šaltiniais, apibūdinti priešmokyklinio ugdymo, fonologinio suvokimo sampratas bei apžvelgti teorinę fonologinio suvokimo gebėjimų raidą, sąsajas su mokymosi (skaitymo, rašymo) sutrikimais.
2. Ištirti priešmokyklinio amžiaus vaikų fonologinio suvokimo gebėjimus.
3. Atskleisti priešmokyklinio amžiaus vaikų skirtingų lingvistinių vienetų (žodžio, rimo, skiemens, fonemos) įsisavinimo ypatumus, išryškinant stipriąsias bei problemines fonologinio suvokimo sritis.

Bakalauro darbe naudojami šie tyrimo metodai:

- mokslinės literatūros ir teisinių dokumentų analizė,
- testas, skirtas fonologinio suvokimo gebėjimų vertinimui,
- atlikta kiekybinė (procentinis pasiskirstymas) ir kokybinė duomenų, t. y. klaidingų vaikų atsakymų, turinio (content) analizė.

Tyrimo dalyviai: Tyrime dalyvavo 104 priešmokyklinio amžiaus (šešerių metų) vaikai, besiugdantys skirtingo tipo ugdymo įstaigose (ikimokyklinėse ugdymo įstaigose, bendrojo

ugdymo mokyklose). Tyrimas atliktas skirtinguose Lietuvos regionuose: Trakų r. (Lentvaris, Rūdiškės), Šalčininkų r. (Kalesninkai, Baltoji Vokė, Eišiškės).

Bakalauro darbo struktūra. Šį bakalauro darbą sudaro: santrauka lietuvių kalba, įvadas, 2 skyriai, išvados, naudotos literatūros sąrašas (70 šaltinių), santrauka anglų kalba, 2 priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja 3 lentelės, 21 paveikslas. Prieduose pateikiamas priešmokyklinio amžiaus vaikų fonologinio suvokimo gebėjimų vertinimo testas. Darbo apimtis – 51 psl.

1 skyrius. FONOLOGINIO SUVOKIMO YPATUMAI PRIEŠMOKYKLINIO AMŽIAUS TARPSNYJE

1.1. Priešmokyklinio ugdymo samprata ir teisinis reglamentavimas

Priešmokyklinio ugdymo apibrėžtis mokslinėje literatūroje. Tarptautiniame kontekste priešmokykliniam ugdymui apibrėžti vartojama anglų kalbos sąvoka *pre-primary education* (EPPE, 2003)[1]. Priešmokyklinis ugdymas – tai nuosekliojo švietimo dalis, kuriuo paskutiniojo dešimtmečio Lietuvos švietimo reformomis siekiama specifinio, tik šiai pakopai būdingo tikslo – padėti vaiko socializacijos, demokratinio bendravimo pamatus bei brandinti vaiką mokyklai ir palengvinti jo perėjimą nuo ugdymosi šeimoje prie sistemingo ugdymo(si) pradinio mokymosi grandyje (Monkevičienė, 2009). Priešmokyklinio ugdymo įgyvendinimas valstybės lygmeniu atskleidžia visas pastangas, kurių imamasi, kol vaikui sueis šešeri metai, siekiant skatinti šio amžiaus vaikų pažintinę, socialinę, motyvacinę ir emocinę raidą, suteikti jiems gerą pagrindą formalaus pradinio ugdymo pradžiai (Beinorienė, Gražienė, 2016). Priešmokyklinis ugdymas yra švietimo sistemos posistemė, nuo kurios įgyvendinimo ypatumų ir rezultato siekiamybės priklauso visos švietimo sistemos kokybė. Dukynaitė (2010), nurodo, kad šiuolaikinis priešmokyklinis ugdymas remiasi keliomis filosofinėmis kryptimis, kurios garantuoja kokybišką vaiko ugdymą(si). Kokybiškas priešmokyklinio ugdymo turinio įgyvendinimo procesas lemia gerą vaiko gyvenimo kokybę: žadina vaiko smalsumą, užtikriną gerą vaiko savijautą, saugumą, saviraišką, pasitikėjimą savo jėgomis, įsitraukimą į prasmingą, kūrybišką veiklą, geranoriškus santykius su bendraamžiais ir aplinkiniais bei susikuria patirtiniam mokymuisi būtinas sąlygas (Monkevičienė, Glebuvienė, 2011).

Gražienės, Jonynienės, Rudienės (2015) teigimu, šioje pakopoje labiau skatinamas dėmesys aktyviam vaiko dalyvavimui ugdymo(si) procese. Priešmokyklinio ugdymo pedagogai siekia sukurti sąlygas stiprinti šešiamečio mokėjimo mokytis gebėjimams, t. y. motyvacijai, atsakomybei už savo mokymąsi, aktyvumo, kūrybiškumo, pažinimo poreikių užtikrinimą. Kalbant apie priešmokyklinį ugdymą, būtina suprasti, kad ugdytinio asmenybės branda šiame amžiaus tarpsnyje gali būti apibūdinama ne konkrečiomis žiniomis ar išsilavinimu, o tam tikru lygiu išugdytomis vaiko kompetencijomis.

Remiantis Malinauskienės (2006) tyrimo duomenimis bei pateiktomis teorinėmis įžvalgomis, galima daryti prielaidą, kad priešmokyklinis ugdymas – reikšmingas, savitas vaiko raidos rodiklis, pasižymintis unikalia socialine, kognityvine, menine bei emocine vaiko raiška.

[1]The Effective Provision of Pre-school Education (EPPE) project (2003): findings from the Pre-school period.

Priešmokyklinio ugdymo teisinis reglamentavimas. Priešmokyklinis vaiko ugdymas laikomas vienu svarbiausių šiuolaikinės švietimo politikos prioritetų, mokymosi visą gyvenimą pagrindu. Švietimo politikos indėlis į priešmokyklinio ugdymo plėtros organizavimą yra siejamas su glaudžiu ugdytinio tėvų, įvairių valstybės politikos sektorių – švietimo, sveikatos, socialinės apsaugos tarpusavio bendradarbiavimu. Gerinant švietimo sistemos kokybę, Lietuvoje, nuo 2003 m. įgyvendinamas priešmokyklinis ugdymas – vienerių metų trukmės programa, kurioje daugiausia dėmesio skiriama vaiko pasirengimui mokyklai (Švietimo problemos analizė, 2014). Priešmokyklinio ugdymo visuotinumas pasiektas 2016 m. rugsėjo 1 d. – įteisinant privalomąjį priešmokyklinį ugdymą.

Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme (2011)[2] nurodoma, kad priešmokyklinio ugdymo paskirtis – padėti vaikui pasirengti sėkmingai mokytis pagal pradinio ugdymo programą. Priešmokyklinį ugdymą įgyvendina ikimokyklinio ugdymo, bendrojo ugdymo mokyklos, laisvasis mokytojas ar kitas švietimo teikėjas, vadovaudamasis švietimo ir mokslo ministro nustatyta tvarka. Priešmokyklinis ugdymas pradedamas teikti vaikui, kai tais kalendoriniais metais jam sueina šešeri metai, tačiau gali būti teikiamas anksčiau tėvų (globėjų) prašymu, vadovaujantis švietimo ir mokslo ministro patvirtintu Vaiko brandumo mokytis pagal priešmokyklinio ir pradinio ugdymo programas įvertinimo tvarkos aprašu, bet ne anksčiau, negu jam sueina 5 metai (LR Švietimo įstatymas, 2011, p. 8).

Švietimo įstatyme numatytus priešmokyklinio ugdymo tikslą bei uždavinius įgyvendina Lietuvos Respublikos Priešmokyklinio ugdymo bendroji programa, patvirtina Švietimo ir mokslo ministro įsakymu Nr. 5-214, kurioje pateikiamos gairės bei kryptys, realizuojant priešmokyklinio ugdymą, ugdytinus vaikų pasiekimus, kompetencijų ugdymo gaires, kompetencijų turinio dėmenis ir vaikų pasiekimų ir pažangos vertinimo aspektus. Priešmokyklinio ugdymo programoje nurodoma, jog esminis priešmokyklinio ugdymo tikslas – atsižvelgiant į kiekvieno vaiko patirtį, galias, ugdymosi poreikius, vadovaujantis humanistinėmis ir demokratinėmis vertybėmis, užtikrinti optimalią vaiko raidą, padėti pasirengti mokytis pagal pradinio ugdymo programą. Priešmokyklinio ugdymo uždaviniai yra orientuoti į ugdymo turinio įgyvendinimą, kuris turėtų atitikti 5–7 metų vaikų raidos bendruosius ir individualiuosius ypatumus, užtikrintų kiekvieno vaiko darnų augimą ir ugdymąsi, remiantis socialine, komunikacine, pažinimo, menine, sveikatos stiprinimo kompetencijomis (Priešmokyklinio ugdymo programa, 2014, p. 5)

[2] LR Švietimo įstatymas patvirtintas LR Švietimo ir mokslo ministro 2011m. kovos 1 d. Nr. 38-1804 https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.395105 (žiūrėta 2017-01-10)

Lietuvos Respublikos Priešmokyklinio ugdymo programoje (2014)[3] nurodoma, kad priešmokyklinis ugdymas įgyvendinamas vadovaujantis socialinio kultūrinio kryptingumo, individualizavimo, integralumo, kontekstualumo principais, kuriais grindžiamas vaiko fizinės ir psichinės sveikatos sergėjimas ir stiprinimas, socialinio saugumo užtikrinimas, pasitikėjimo savimi, savivertės puoselėjimas, pagalba perimant bendražmogiškąsias vertybes, savarankiškumo ugdymas, bendravimo patirties plėtotė bei kūrybinių ir pažintinių galių plėtotė.

Lietuvos Respublikos 2013–2022 m. švietimo strategijoje[4] nurodoma, kad priešmokyklinis ugdymas turi būti grindžiamas taikant į vaiką orientuoto ugdymo, priešmokyklinio ugdymo pedagogo ir vaiko sąveika grįstus metodus, vaiko ugdymui ir ugdymuisi tinkamos psichologinės ir fizinės aplinkos kūrimu bei pasiekimų būdų ir formų sukūrimą, padėsiančių vaikui sėkmingai ugdytis ir tobulėti, taikymu. Pozityvumu, pasitikėjimu ir pagarba grįstu vaiko, priešmokyklinio ugdymo pedagogo, tėvų (globėjų) ir visų mokyklos ar kito švietimo teikėjo bendradarbiavimo užtikrinimu.

* * *

Apibendrinat galima teigti, kad priešmokyklinis ugdymas laikomas viena iš svarbiausių visos švietimo sistemos grandžių, užtikrinančių sėkmingą vaiko tolimesnį ugdymąsi. Priešmokyklinis ugdymas siejamas su vaiko kompetencijomis, kurios ugdomos integralios, spontaniškos ir organizuotos, į vaiką orientuotos veiklos metu. Plėtodamas kompetencijas, vaikas ugdosi gebėjimus, vertybes, žinias ir supratimą, kurie būtini ne tik tolimesniam mokymuisi, bet ir kitose gyvenimo srityse. Teisinės bazės analizė atskleidė, kad priešmokyklinio ugdymo pagrindinis siekis yra padėti vaikui geriau pasiruošti mokyklai, o valstybės švietimo politika užtikrina priešmokyklinio ugdymo(si) turinio kokybę, atitinkančią vaiko pasiekimus, saugant vaikystę, natūraliai didinant vaiko mokymosi motyvaciją, teikiant pagalbą jam ir jo ugdytojams – tėvams, pedagogams.

1.2. Priešmokyklinio ugdymo svarba vaiko raidai

Šiandien daugelis Lietuvos ugdymo institucijų išgyvena nuolatinių reformų ir kaitų laikotarpį. Kaip ir kiekviena ugdymosi pakopa, taip ir priešmokyklinis ugdymas neatsiejamas nuo sparčiai kintančios visuomenės ypatybių, valstybinės politikos, skirtingų ir unikalių tėvų ir ugdytinių poreikių bei reikalavimų. Priešmokyklinis amžius – ypatingas laikotarpis, kai ugdymas labiausiai lemia vaiko raidą, turi įtakos sėkmingam mokymuisi visą gyvenimą bei socialinei integracijai (Beinorienė, Gražienė, 2016).

[3] Lietuvos Respublikos priešmokyklinio ugdymo bendroji programa (2014). *Valstybės žinios*. Nr. 5-214.
[4] Lietuvos Respublikos švietimo strategija 2013 – 2022. *Valstybės žinios*. Nr. 140-7095.

Europos šalys, įgyvendindamos programą „Švietimas 2020“, siekia, kad bent 95 proc. vaikų nuo 4 metų iki pradinio ugdymosi mokytis amžiaus dalyvautų švietimo procese, todėl dauguma Europos šalių įsipareigojo užtikrinti ugdymo vietas visiems 5–6 metų vaikams arba teisiškai, nacionaliniu lygmeniu nustatyti, kad ugdymas būtų privalomas paskutiniais priešmokyklinio ugdymo metais. Daugumoje Europos šalių 6 metų ar net jaunesni vaikai privalo pradėti lankyti ugdymo įstaigą. Vienose šalyse tokio amžiaus vaikai lanko pradinę mokyklą, kitose privalomai dalyvauja ankstyvajame ugdyme. Pastaruoju metu privalomo mokymosi amžių šalys yra linkusios ankstinti (Švietimo problemos analizė, 2014, p.7).

Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2013−2014 m. m. pagal priešmokyklinio ugdymo programas buvo ugdomi 25 475 vaikai, iš jų mieste – 20 561, kaime – 4 914 vaikai. Dauguma priešmokyklinio ugdymo grupes lankančių vaikų buvo 6 m. amžiaus, tačiau buvo ir jaunesniojo amžiaus vaikų (5 m.). 2013–2014 m. m. iš viso pagal priešmokyklinio ugdymo programas buvo ugdomi 24 356 šešerių metų vaikai. Tai sudarė 90,5 proc. visų šešiamečių, tačiau labai skyrėsi priešmokyklinio ugdymo aprėptis mieste ir kaime (Švietimo problemos analizė, 2014, p.3).

Malinauskienės (2006) atlikto tyrimo rezultatai atskleidė, kad pradėję lankyti pradinę mokyklą, vaikai susiduria su daugybe problemų, reikalaujančių iš jų pačių daug pastangų, laiko ir jėgų. Vaikai ateina su skirtingais gabumais, augę skirtingose aplinkose bei turintys nevienodą ugdymosi patirtį, todėl priešmokyklinis ugdymas galėtų prisidėti prie minėtų problemų sprendimo. Autorės atliktas tyrimas parodė, kad priešmokyklinis ugdymas reikšmingas tiek kaimo, tiek miesto vaikų mokyklinei brandai. Remiantis autorės gautais tyrimo duomenimis, galima teigti, kad kaimo vietovėse ir mieste ugdomi šešiamečiai į priešmokyklinio ugdymo grupes atėjo įgiję skirtingą emocinių ir socialinių gebėjimų lygį – priešmokyklinio amžiaus vaikai, gyvenantys kaime, pasiekė žemesnį brandumo mokyklai lygmenį. Autorė nurodo šias gebėjimų skirtumo priežastis:

- vyraujantis ugdymo pobūdis priešmokykliniame vaiko amžiuje. Dauguma (75 proc.) kaimo šešiamečių buvo ugdomi namuose, tuo tarpu 79 proc. miesto priešmokyklinio amžiaus vaikų lankė ugdymo įstaigą, todėl, autorės manymu, tai nulėmė, kad kaimo ir miesto šešiamečiai į priešmokyklinio ugdymo grupes atėjo įgiję skirtingą emocinių ir socialinių gebėjimų lygį;
- skirtingos ugdymo(si) sąlygos. Vaiko sėkmingam ir visapusiškam ugdymui(si) reikalinga lanksti, pritaikyta aplinka, kurioje kiekvienas vaikas jaustųsi aktyviu ugdymo(si) proceso dalyviu, galinčiu laisvai tyrinėti, eksperimentuoti, sąveikauti su kitais bei pačiam ieškoti problemų sprendimo būdų. Švietimo įstaigoje tam sudarytos palankesnės sąlygos nei namų aplinkoje;

- skirtingos išankstinės kaimo ir miesto tėvų nuostatos apie vaiko visapusišką rengimą mokyklai – priešmokyklinis amžiaus tarpsnis nepakankamai reikšmingas vaiko gyvenimo periodas, kai vaikas rengiasi mokyklai. Pasitaiko tėvų, kurie nepasitiki švietimo sistema, todėl linkę vaikus ugdyti namuose, argumentuodami, kad vaikai namuose turi geresnes nei ugdymo įstaigoje sąlygas.

Garšvienės, Juškienės (2008) teigimu, lemiamą vaidmenį rengiant vaiką bendrojo ugdymo mokyklai, atlieka vaiko prieš tai įgyta patirtis. Autorės nurodo, kad siekiant kryptingo vaiko ugdymo(si) socialiniu, emociniu, pažintiniu, komunikaciniu aspektais yra reikšmingas priešmokyklinis ugdymas. Pastarosios autorės akcentuoja, kad priešmokyklinio ugdymo įstaigą lankę vaikai pradinio ugdymo pakopoje lengviau prisitaiko prie naujos aplinkos, labiau linkę bendrauti ir sutarti su bendraamžiais, laikosi susitarimų, elgiasi pagarbiai kitu atžvilgiu.

Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos ilgalaikių tyrimų duomenys rodo, kad kokybiškas priešmokyklinis ugdymas daro teigiamą poveikį vaikų socialinei ir emocinei raidai. Jis ypač svarbus vaikams, augantiems socialinės rizikos ir socialinės atskirties sąlygomis. Dalyvavimas priešmokykliniame ugdyme padeda mažinti skurdą, spręsti daugelį socialinių problemų, gerinti mokinių pasiekimus mokykloje, turi įtakos visam tolesniam gyvenimui, t. y. atlieka atskirties prevencijos funkciją (Švietimo problemos analizė, 2014, p. 5).

Dukynaitė (2010) nurodo, kad priešmokyklinio ugdymo nauda yra ta, kad sukurta aplinka daro įtaką vaiko patyrimui, augimui, brandumui, socialinių įgūdžių formavimuisi, moko būti nepriklausomą, padeda įveikti sunkumus. Grupės aplinka atitinka vaikų kultūrą bei kiekvieno pomėgius. Vaikai, ugdyti tik šeimoje, gali būti labai išprusę arba visiškai pedagogiškai apleisti. Tačiau ir vieniems, ir kitiems trūksta bendravimo su vienmečiais ir suaugusiaisiais patirties. Taigi, priešmokyklinis ugdymas ypač svarbus vaiko socialinei kultūrinei patirčiai kaupti bei pozityviai sąveikai skirtingose aplinkose.

* * *

Apibendrinant galima teigti, kad dalyvavimas priešmokyklinio ugdymo procese teigiamai lemią vaiko pažintinę raidą, jo santykius su bendraamžiais, kalbos raidą, vaiko savijautą ir elgesį, motyvaciją bei geresnius vaiko akademinius ir socialinius pasiekimus. Priešmokyklinis ugdymas laikomas prevencine priemone, galimai padėsiančia išvengti švietimo sistemoje kylančių sunkumų. Priešmokyklinis ugdymas padeda vaikui sėkmingai įsitraukti į mokymąsi, mokyklos pasaulį, atliepia vaiko poreikius ir interesus, padeda vaikui maksimaliai realizuoti savo prigimtines galias.

1.3. Priešmokyklinio amžiaus vaikų kalbiniai gebėjimai

Viena iš svarbiausių priešmokyklinio amžiaus vaikų ugdymo siekiamybių yra kalbinių gebėjimų ugdymo svarba. Pastaraisiais metais vis labiau pabrėžiama kokybiškos kalbinės aplinkos ir gerų kalbinių įgūdžių šiame laikotarpyje svarba. Priešmokykliniais metais natūraliai formuojasi vaiko individualus kalbėjimo ir saviraiškos stilius, gimtosios kalbos ir jos struktūros intuityvus pajautimas. Siekiant sėkmingo kalbinių gebėjimų vystymosi, labai svarbu formuoti vaiko požiūrį į tai, jog pagrindinė ir labai svarbi bendravimo priemonė yra kalba. Svarbu skatinti vaiko norą kalbėti, bendrauti, kurti ir išreikšti save. Aplinkinių užduotis – padėti šešiamečiams suprasti kitus pašnekovus, pastebėti vaiko klaidų pobūdį ir rasti būdus, leidžiančius taktiškai jas taisyti (Patarimai priešmokyklinio ugdymo pedagogams, 2016, p. 4).

Monkevičienė, Glebuvienė (2011) teigia, jog visos vaiko kalbos raidos sritys yra tarpusavyje susijusios, o vaiko kalbos įsisavinimo procesą galima iliustruoti medžio simboliu: šaknys, kamienas, šakos, lapai sudaro visumą – medį, o medžio augimas priklauso nuo jo šaknų, kaip ir vaiko kalbiniai įgūdžiai priklauso nuo kai kurių esminių gebėjimų ir patirties, todėl tai, kas vyksta su vaiko kalba iki jam pradedant lankyti mokyklą, yra svarbu. Autorės taip pat pažymi, kad dėl anksčiau įvardintų priežasčių, priešmokyklinio amžiaus vaikui būtina aplinka, kurioje būtų sudarytos galimybės aktyviai vartoti kalbą – klausytis, kalbėti, bendrauti. Kalbos suvokimo ir išraiškos skatinimas priešmokykliniame amžiuje yra komunikavimo kompetencijos pagrindas. Išpuoselėta kalbinė kompetencija svarbi ne tik ugdymo įstaigoje, bet tai viso gyvenimo ir kasdienybės priemonė, įrankis ir būdas reikšti savo mintis bei jausmus. Plėtojant priešmokyklinio amžiaus vaikų kalbinius gebėjimus, siekiamybė turėtų tapti komunikavimo kompetenciją ugdančios iniciatyvos ir kalbinės patirties palaikymas, tam svarbu sukurti tinkamą emocingą aplinką. Šiam tikslui pasiekti būtina, kad vaiko ir suaugusiųjų tarpusavio santykiai būtų grindžiami pasitikėjimu, jog vaikas jaustųsi saugus, patirtų džiaugsmą bendraudamas ir vartodamas kalbą (Jones, 2009).

Kalbos įsisavinimą sudaro keturios tarpusavyje susijusios sritys: fonologija, semantika, gramatika ir pragmatika. Semantikos raida susijusi su žodyno gausėjimu. Gramatikos taisyklės pradedamos taikyti, kai išmokstama daugiau žodžių ir gebama prasmingai juos jungti. Pragmatikos lygmuo pasiekiamas vėliausiai, kai žinomos visos žodžio reikšmės, įsisavintos gramatikos ir sintaksės taisyklės, kai vaikas sėkmingai geba dalyvauti pokalbyje. Fonologinio suvokimo gebėjimų raida priklauso nuo vaiko gebėjimo įsiklausyti į garsų sekas, jas tarti ir jungti į suprantamus žodžius (Krivickaitė, 2016). Tačiau, autorės nuomone, toks skirstymas nereiškia, kad vaikas pirma įvaldo vieną kalbos aspektą, paskiau kitą, dar vėliau – dar kitą. Kalba plėtojasi

keliomis kryptimis tuo pačiu metu. Atskirais kalbos raidos etapais gali tik stipriau ar silpniau išryškėti vienas kuris jos aspektas.

Kalbos raida prasideda nuo pačių paprasčiausių, lengviausiai atpažįstamų, elementariausių ir universaliausių kalbos garsų ir jų junginių derinimo. Pirmiausia vaikai jungdami garsus sudaro žodžius, vėliau jungdami žodžius sudaro sakinius, iš kurių sukuria rišlius pasakojimus, istorijas. Kalbos įsisavinimas yra vienas svarbiausių vaikystės pasiekimų (Balčiūnienė, Kalninytė, 2013). Dėl šios priežasties tolimesnėje teorinėje darbo dalyje tikslinga išsamiau aptarti 6 metų amžiaus vaikų kalbinių gebėjimų ypatumus.

Tartis. Pasak Grubos (2011), priešmokyklinio amžiaus vaikai mokosi tarti garsus, atkreipia dėmesį tai, kaip, tariant skirtingus garsus, keičiasi liežuvio ir lūpų padėtis. Šeštaisiais metais dauguma vaikų taisyklingai taria atskirus garsus, samplaikas ištaria tiek tarp morfemų, tiek morfemose, sugeba ištarti įvairaus sunkumo žodžius, tačiau pasitaiko atvejų, kad kai kurių vaikų fonologinis šveplavimas dar gali tęstis (Garšvienė, Juškienė, 2008). Nustatyta, kad maždaug trečdalis šešiamečių dar turi kalbos trūkumų: netiksliai taria, painioja kai kuriuos garsus, neištaria sudėtingesnės skiemeninės struktūros žodžių, praleidžia garsus priebalsių samplaikose (Kamandulytė-Merfeldienė 2015, p. 102–103). To priežastimi gali tapti nepakankamai susiformavę artikuliaciniai ar akustiniai vaizdiniai. Taip pat dėl to, kad ugdytojai nepastebi vaiko tarimo klaidų, o jeigu ir pastebi, tai neteikia joms jokios reikšmės.

Zanobini (2012) nurodo, kad šešiamečiams dažniausiai nustatomos tokios universalios, visoms kalboms būdingos žodžių tarimo paprastinimo strategijos: 1) sunkesnės artikuliacijos garsai pakeičiami lengvesnės artikuliacijos garsais; 2) garsai sukeičiami vietomis; 3) praleidžiami pavieniai garsai arba visas skiemuo; 4) garso iš vieno žodžio skiemens perkėlimas į kitą skiemenį. Krivickaitė (2016) teigia, kad tik pradėję tarti šiek tiek sudėtingesnės struktūros žodžius vaikai dažnai sunkesnės artikuliacijos garsus keičia lengvesnės artikuliacijos arba labiau įprastais garsais. Pavyzdžiui, *r* priebalsio artikuliacija sudėtinga, todėl vietoje *erelis* ištars *e**l**elis*, vietoje *šarka* pasakys *šajka* ir pan. Dažniausiai keičiama panašios artikuliacijos priebalsiais, pavyzdžiui, sprogstamieji keisti kitais sprogstamaisiais: priebalsis *k* keičiamas *t*, *d* keičiamas *g* priebalsiu, sklandieji keičiami kitais sklandžiaisiais – *r* dažniausiai keičiamas *l* arba *v* priebalsiu.

Nestandartizuoto lietuvių vaikų garsų tarimo testo (Garšvienė, Juškienė 2008) rezultatai atskleidė, kad penktadalis (78 proc.) priešmokyklinio amžiaus vaikų (6–7 metų) atskirus garsus taria taisyklingai (klysta tardami *s, z, š, ž, c, dz, č, dž* ir *r* priebalsius), o žodžiuose tie patys garsai keisti kitais. Šio amžiaus vaikai žodžiuose dažnai keitė ne tik priebalsius, bet ir balsius, priebalsių samplaikos vienas iš dėmenų neretai praleistas. Kurz (2010) tvirtina, kad jau ketverių metų vaikas turi diferencijuoti visus garsus: tokio amžiaus vaikui jau susiformavę foneminiai vaizdiniai. Tuo laiku susiformuoja ir taisyklingas garsų tarimas.

Fonemis suvokimas ir garsinė analizė. Foneminė klausa – žmogaus gebėjimas skirti fonemas arba garsus žodyje (pvz., p-b, k-g duslumą ir skardumą, i-y, u-ū ilgumą ir trumpumą bei kitus skambėjimo skirtumus). Priešmokyklinio amžiaus vaikas, jau turėtų skirti visas fonemas žodyje, paklaustas ar yra garsas *a* žodyje *katė*, jis turėtų atsakyti teisingai (Giedrienė, 2011). Wiley (2012) teigimu, priešmokykliniame amžiuje vyksta galutinis foneminės klausos plėtros etapas. Šiame laikotarpyje vaikais pasižymi garsų suvokimu, fonologine atmintimi bei išlavėjusiais artikuliaciniais, akustiniais vaizdiniais, kurie būtini foneminiam suvokimui bei garsinei analizei.

Žodynas. Garšvienė, Ivoškuvienė (1993) nurodo, kad šiame amžiaus tarpsnyje labai sparčiai didėja žodžių atsargos, kadangi vaikai pradeda šnekamojoje kalboje vartoti įvairesnes gramatines žodžių formas ir junginius. Vaiko kalba darosi vis aktyvesnė, žodynas turtėja labai sparčiai – kasmet jis papildomas net ne šimtais, o tūkstančiais žodžių. Dabašinskienės, Kamandulytės (2014) teigimu, šešiamečio vaiko žodyną turėtų sudaryti apie 8000–14000 žodžių, priešmokyklinio amžiaus vaikas turėtų tiksliai apibūdinti daiktą, nusakyti esminius jo požymius, paskirtį bei gebėti paaiškinti daugybės žodžių reikšmes. Jų kalboje vietoje įvardžių atsiranda daiktavardžių, būdingi dvigubi veiksniai, patys vaikai vartoja vis daugiau ir įvairesnių priesagų.

Mazolevskienė (2006) nurodo, kad priešmokykliniame amžiuje susiformuoja pagrindinis kalbos žodynas, todėl šešiamečiai vaikai jau turi sukauptą pakankamą žodžių atsargą tolimesniam mokykliniam ugdymuisi. Tačiau pastebimi labai ryškūs individualūs vaikų kalbos plėtotės skirtumai kaupiant žodyną. Vaiko žodynas priklauso nuo to, kokius žodžius vaikas girdi savo aplinkoje. Vieni vaikai laisvai naudojasi savo žodžių atsargomis, o kitų aktyvusis žodynas yra negausus, nors didelę dalį žodžių gerai supranta. Žodyno plėtotės skirtumai atsiranda dėl to, kad kalbos raida susijusi su fizine branda, pažinimo įgūdžių raida ir socializacija. Šeštaisiais gyvenimo metais sparčiai gėrėja vaikų atmintis, vaikas jau gali įsiminti ir pakartoti vidutiniškai penkis žodžius, todėl manoma, kad tai iš dalies daro pagrindą žodyno plėtrai (Balčiūnienė, Kalninytė, 2013, p. 230).

Priešmokykliniame amžiuje prasideda antrasis kalbos mokymosi etapas, kurio skiriamasis bruožas yra tai, kad vaikas pats pradeda save skatinti sėkmės pojūčiu, pavyzdžiui, jaučia pasitenkinimą atradęs trūkstamą žodį. Vaiko žodžio prasmės supratimas yra glaudžiai susijęs su aplinkos suvokimu. Tai daugiausia pagrindinio žodyninio kalbos fondo žodžiai, t. y. visų vartojami žodžiai, reikalingi bendravimui. Žinoma, ne visi vaikai tiek jų išmokę ir ne visi savarankiškai juos vartoja (Balčiūnienė, 2013). Šešiametis šalia tikrovės pažinimo, vaizdinio mąstymo pradeda operuoti sąvokomis, todėl kalba jam tampa universalia bendravimo, pažinimo, mąstymo priemone, kuriai reikalingas itin didelis žodžių kiekis (Žukauskienė, 2002).

Kalbos gramatinis taisyklingumas. Ruzaitė, Dabašinskienė (2010) pažymi, kad šiame amžiaus tarpsnyje vaikas jau tinkamai vartoja daiktavardinę leksiką, linksnius, skaičius, gimines, žodžių darybą. Sakiniuose gausiai vartojami pažyminiai ir aplinkybės, vienarūšės sakinio dalys, netgi įterptiniai žodžiai. Vaikai vis labiau domisi kalbos forma (pvz., žodžių daryba, kaitymu), vis dėlto kalbos sandaros suvokimas priešmokykliniais metais yra tik intuityvaus praktinio lygmens, nes dėl šio amžiaus vaikui būdingų mąstymo ypatumų jis dar nepajėgia suvokti gramatikos taisyklių, todėl gebėjimas suvokti kalbos sandarą ir nėra savitikslis dalykas.

Pasak Balčiūnienės, Povilaitienės (2012), priešmokyklinio amžiaus vaikų kalboje dar pasitaiko nemažai klaidų, netikslumų, tačiau vaikai lengvai kaito daiktavardžius skaičiais ir linksniais, prie jų derina būdvardžius, įvardžius, gerai asmenuoja, vartoja išvestines veiksmažodžių formas, vienarūšes sakinio dalis, konstruoja sudėtinius sakinius. Sudėtiniai sakiniai taip pat ilgėja, nes ilgėja juos sudarantys dėmenys, sudėtinius sakinius vartoja su jungtukais. Šešiametis vaikas intuityviai jaučia žodžių ryšius, nors šnekamojoje kalboje galimos gramatinės klaidos, netikslumai, tačiau tokios klaidos rodo, kad vaikas palaipsniui įvaldo gimtosios kalbos sandarą, tampa gimtosios kalbos vartotoju. Sudėtingesnes gramatines formas vaikai įsisavina pamėgdžiodami suaugusiuosius, todėl ypač svarbu su vaikais bendrauti taisyklinga, aiškia ir turtinga kalba (Gruba, 2012).

Rišlioji kalba. Svarbi rišliosios kalbos vystymosi prielaida yra tai, jog dauguma šio amžiaus vaikų mėgsta vaidinti, improvizuoti ir kurti savo istorijas, pasakas ir pasakojimus, vaidina pasakų herojus ar išgalvotas situacijas, pratęsia girdėtas pasakas. Šio amžiaus vaikas supranta, kad visos istorijos turi pradžią, vidurį ir pabaigą; mėgsta mįsles, pokštus, galvosūkius ir kitokius kalbinius žaidimus, savo iniciatyva mėgina sugalvoti siužetą, įvertinti situaciją, komentuoti veiklos žingsnius (Balčiūnienė,2013). Žukauskienė (2002) pažymi, kad dauguma šešerių metų amžiaus vaikų pateikiamu sakinių yra egocentriški. Šiame amžiaus laikotarpyje vaikai labai mėgsta fantazuoti, todėl kartais painioja realybę su išmone.

Balčiūnienė (2013) pažymi, kad rišlioji kalba sparčiai tobulėja ir tuomet, kai vaikas rodo pastangas bendrauti su kitais, siekia aktyviai keistis mintimis ir suprasti tai, ką sako kitas. Šešiametis neretai yra linkęs kalbėti kito asmens akivaizdoje, tačiau neperduodamas kitam ir nesikeisdamas tarpusavyje informacija ar idėjomis. Vaikai, būdami kartu, dažnai bendrauja tarpusavyje, tačiau kalbėdami jie mėgsta reikšti tik savo mintis, nereaguoja į kitų vaikų pasisakymus.

Balčiūnienė, Kalninytė (2013) pažymi, kad priešmokyklinio amžiaus vaikai labai domisi knygomis, jie jaučia pasakojimo nuotaiką, noriai reiškia emocijas. Vaikai įsimena kelis kartus sektas pasakas ar kitus girdėtus kūrinius, patys bando juos atpasakoti – taip palaipsniui tobulina rišlaus pasakojimo gebėjimus. Jau penkiamečiai geba pastebėti, kad žinoma istorija buvo

papildyta naujomis detalėmis ar pasakotojas pamiršo ką nors ir pasakė ne taip, kaip įprasta tam pasakojimui. Pastarųjų autorių 2013 m. atliktas tyrimas atskleidė, kad priešmokyklinio amžiaus vaikų nuosekliajam pasakojimui būdingas aštuonių žodžių ilgumo pasakymas, apibūdinat mėgstamą pasakos personažą arba įvykį. Priešmokyklinio amžiaus vaiko rišlioji kalba, gebėjimas nuosekliai perteikti mintis priklauso nuo to, ar pokalbio tema yra jam artima ir pažįstama.

* * *

Apibendrinant galima teigti, kad priešmokyklinio amžiaus vaikas kalbiniu požiūriu yra labai aktyvus: nuolat klausinėja, drąsiai reiškia mintis, tyrinėja aplinką, siekdamas atrasti atsakymus į jam aktualius klausimus, bei yra žingeidus naujos kalbinės patirties įgijimui.

Remiantis mokslinės literatūros analize, galima teigti, kad šiame amžiaus laikotarpyje vaikas pradeda vartoti išplėstinius sakinius, pasakoja ir moka užduoti klausimus, geba ištarti sudėtingus žodžius, kalboje nebelieka garsų praleidinėjimų, skiemenų sukeitimų vietomis ar jų pakeitimų kitais skiemenimis. Šešerių metų amžiaus vaikas žodžiu apibūdina labai konkrečiai pagal daikto funkcijas ar išvaizdą. Šešiametis moka perduoti informaciją, nenukrypsta nuo pagrindinės pokalbio temos, mintis perteikia suprantamai ir nuosekliai. Domisi knygomis, nori deklamuoti eilėraščius, minti mįsles, sekti pasakas. Priešmokykliniame amžiaus vaikai yra ypač atidūs, klausydami skaitomos knygos, žiūrėdami į iliustracijas ir į joje parašytą tekstą, vaikai pastebi garsų, vaizdų, ženklų, raidžių skirtumus ir panašumus.

1.4. Fonologinio suvokimo teoriniai aspektai

1.4.1. Fonologinio suvokimo samprata

Lietuvoje fonologinio suvokimo (angl. *phonological awareness*) sąvoka nėra dažnai vartojama. Iš anglų kalbos ji dažniausiai verčiama kaip *fonologinis supratimas*, kuris gali būti apibrėžiamas kaip asmens jautrumo laipsnis sakytinės kalbos garsų struktūrai. Fonologinio suvokimo sąvoka Lietuvoje dažniai vartojama naudojant sinonimus: foneminis sąmoningumas, foneminė klausa, foneminis suvokimas, garsinė analizė, sintezė (Selevičienė, 2013). Fonologinio suvokimo sąvokos vertimą į lietuvių kalbą pasiūlė Gražina Gintilienė (Gedutienė, 2010, p.7).

Logopedijoje vartojamos foneminio suvokimo bei žodžių garsinės analizės ir sintezės sąvokos (Kairienė, Daniutė, 2015, p. 94). Paprastai šis terminas dažnai minimas priešmokyklinio ir pradinėse ugdymo klasių kontekstuose, kadangi fonologinio suvokimo gebėjimai laikomi vienu iš svarbiausių faktorių, lemiančių normaliai besivystančių vaikų gerus rašytinės kalbos įgūdžius (Kniukštaitytė, 2005).

Tarptautiniame kontekste fonologinio suvokimo samprata yra platesnė, apimanti ankstesnius etapus, tokius, kaip žodžio, rimo ir skiemens įsisavinimas. Fonologinio supratimo turinį sudaro lingvistiniai vienetai (žodžiai, rimas skiemenys, garsai) ir kognityvios operacijos tais lingvistiniais vienetais manipuliuojant: atpažinimo, pateikimo, nustatymo, pridėjimo, panaikinimo, sujungimo, išskaidymo ir analogijų panaudojimo (Selevičienė, 2013). Gedutienė (2010), remdamasi įvairių užsienio autorių pateiktais apibrėžimais, fonologinio suvokimo sąvoką apibrėžia, kaip sąmoningą gebėjimą manipuliuoti kalbos garsų sandara, nukreipti dėmesį į žodžius kaip garsų darinius, suvokti ir analizuoti kalbos garsus, įsisąmoninti sakytinės kalbos lingvistinius vienetus ir gebėti atlikti kognityvines operacijas su jais. Lentelėje pateikiama fonologinio suvokimo apibrėžčių įvairovė (žr. 1 lentelę).

1 lentelė

Fonologinio suvokimo apibrėžtys

Eil. nr.	Autorius, metai	Apibūdinimas
1.	Giedrienė, R. (2011)	Fonologinis suvokimas – tai visų garso ir skiemens skiriamųjų reikšmių suvokimas, įskaitant kirtį, priegaidę, intonaciją, skiemenų kiekį žodyje, žodžio garsinę skiemeninę struktūrą, ritmą, melodiką.
2.	Nulman S. L. (2009)	Fonologinis suvokimas yra fonologinės analizės sudedamoji dalis, apibūdinama kaip ištarto žodžio fonologinės (garsinės) struktūros suvokimas.
3.	Anthony, J. L., Francis, D. J. (2005)	Asmens jautrumo laipsnis sakytinės kalbos garsų struktūrai.
4.	Stainthorp, R. (2004)	Fonologinis suvokimas – tai iš 8 kognityvinių operacijų sudarytas komponentas: 1) fonologinių vienetų atpažinimas; 2) pateikimas; 3) nustatymas; 4) pridėjimas; 5) panaikinimas; 6) sujungimas; 7) išskaidymas; 8) analogijų panaudojimas.
5.	Guiney, K. M. (2002)	Fonologinio supratimo sampratos esminiai komponentai yra lingvistiniai vienetai, todėl dažnai fonologinio suvokimo sąvoka yra aiškinama kaip žodžio, skiemens, rimo, garso, fonemos, supratimas.

Remiantis mokslininkų pateiktais teoriniais apibrėžimais, galima teigti, kad fonologinio suvokimo sąvoka yra siejama su lingvistiniais vienetais, kognityvinėmis operacijomis bei gebėjimu jais manipuliuoti.

Foneminis suvokimas – fonologinio suvokimo dalis. Kairienė, Daniutė (2015), atlikusios fonologinio suvokimo koncepto analizę, teigia, kad fonologinio suvokimo sąvoka yra platesnė už foneminio suvokimo sąvoką. Pasak minėtų autorių, foneminio suvokimo konceptas yra laikomas fonologinio suvokimo komponentu, kuris siejamas tik su foneminiu lygmeniu, t. y.

žodžių garsinės analizės ir sintezės gebėjimais įvairiai manipuliuojant žodžių fonemomis. Manipuliavimas fonemomis pasireiškia sakytinėje ir (ar) rašytinėje kalboje, t. y. fonemos siejamos su grafemomis. Giedrienė (2011) foneminį suvokimą apibūdina, kaip gebėjimą iš klausos skirti kalbos garsų akustinius požymius: duslumą ir skardumą, trumpumą ir ilgumą, siaurumą ir platumą bei kitus skambėjimo skirtumus. Pasak Grubos (2011), foneminis suvokimas – tai gebėjimas išskirti, iš kalbos srauto atrinkti reikiamą informacija pagal atskirus garsus, fonemų akustinius požymius.

* * *

Apibendrinat galima teigti, kad fonologinio suvokimo turinį sudaro atskiri komponentai: žodžiai, skiemuo, rimas, fonema. Lietuvoje fonologinio suvokimo sąvoka nėra plačiai vartojama. Fonologinis suvokimas užsienio mokslinėje literatūroje dažniausiai apibrėžiama, kaip sąmoningas gebėjimas manipuliuoti kalbos garsų sandara, nukreipti dėmesį į žodžius kaip garsų darinius, suvokti ir analizuoti kalbos garsus, įsisąmoninti sakytinės kalbos lingvistinius vienetus ir gebėti atlikti kognityvines operacijas su jais. Šalies kontekste dažniausiai vartojamos garsinės analizės ir foneminio suvokimo sąvokos, kuriose didžiausias dėmesys skiriamas skiemeniui ir fonemai, tuo tarpu kiti lingvistiniai vienetai (rimas, žodis) nėra minimi.

1.4.2. Fonologinio suvokimo gebėjimų raida

Fonologinio suvokimo raidos seka yra universali bet kuriai kalbai. Kiekviena kalba turi jai būdingą žodžių struktūrą (garsų junginius, skiemens struktūrą, žodžių ilgį), kurią vaikai turi įsisavinti, t. y. pereiti nuo bendrosios, visiems būdingos, prie specifinės kalbos fonologijos. Fonologijos įsisavinimą, t. y. natūralų žmogaus gebėjimą suvokti garsų sistemą, ištarti garsus ir jų junginius, mėginama aiškinti natūraliosios fonologijos teorija, kuri bando išsiaiškinti sunkumus, su kuriais vaikai susiduria įsisavindami fonologijos ypatybes (Krivickaitė, Dabašinskienė, 2013).

Dziubalska-Kołaczyk, (2007) nurodo, jog fonologinių gebėjimų plėtra vyksta natūraliai, t. y. pirmiau įsisavinami lengviausi, dažniausiai girdimi, vėliau – rečiau kalboje pasitaikantys elementai. Rečiau aplinkos kalboje girdimų garsų suvokimas reikalauja daugiau kognityvinių žinių. Natūralu, kad mažiems vaikams sunku ištarti kai kuriuos specifinius kalbos garsų junginius, todėl dažniausiai juos paprastina ir ištaria taip, kaip jiems lengviau ir patogiau. Vaikai mokosi suderinti kalbos padargų veiklą ir sieti artikuliaciją su girdimais garsais. Netiksliai vaikų ištartos žodžių formos yra laikomos natūraliu fonologiniu procesu, motyvuotu fiziologijos

Dave (2013) nuomone, kad pavyktų atlikti fonologinio suvokimo užduotis, reikia bendrųjų kognityvinių gebėjimų, tai reiškia, kad vaikas turi suprasti užduotį, suskaidyti žodį į mažesnius vienetus, atmintyje išlaikyti jų seką ir su jais atlikti užduotį. Suvokę atskirų žodžių reikšmes, vaikai atpažįsta juos skirtinguose kontekstuose ir išmoksta pastebėti reikšmingas tų žodžių fonologines ypatybes. Taip ilgainiui įsisavinamos ir gramatikos taisyklės, kurios padeda suvokti sakinio reikšmę. Gebėjimas išgirsti ir suvokti kalbinių vienetų (žodžių, skiemenų, garsų) skirtumus kalboje vadinamas fonologine analize (angl. *phonological processing*).

Fonologinė kompetencija (angl. *phonological competence*) – tai lingvistinės kompetencijos dalis, kalbos garsų (pvz., balsių, dvibalsių) bei prozodijos elementų (pvz., intonacijos, pauzių, tonų) pažinimas ir gebėjimas juos suvokti bei produkuoti, apima fonemas ir jų realizaciją tam tikruose kontekstuose, išskirtines fonetines kalbos ypatybes (pvz., skardumą, duslumą,), fonetinę žodžių sandarą (pvz., skiemens struktūrą, žodžio kirtį, priegaidę), sakinio kirtį ir ritmą, asimiliaciją, balsių trumpėjimą, kalbos garsų ir intonacijos santykį ir kt. (Lingvistikos terminų žodynas, 2012, p. 48).

Gedutienė (2010), remdamasi McBride-Chang ir kt. (1997) atliktais tyrimais, pabrėžia, kad svarbu žinoti papildomas sąlygas, būtinas fonologinio suvokimo gebėjimams pasireikšti ir fonologinio supratimo užduotims atlikti: kad lingvistiniai vienetai būtų suprasti ir su jais būtų atliekamos pažintinės operacijos, reikia bendrųjų pažintinių gebėjimų (angl. *general cognitiveability*), trumpalaikės verbalinės atminties (*angl. verbal short-term memory)* ir kalbos suvokimo (*angl. speech perception*). Taigi būtina:

- suprasti, ko prašoma užduotyje;
- išlaikyti atmintyje užduoties atlikimo instrukciją, taip pat lingvistinius vienetus ir jų seką (žodžius, skiemenis ar garsus), su kuriais reikia atlikti tam tikras kognityvias operacijas;
- suvokti ir išskirti kalbos garsus, palyginant atskirti ir išaiškinti subtilius sakytinės kalbos žodžių skirtumus (pvz., *galva – kalva, batonas – betonas*), sutelkti sąmoningą, valingą dėmesį į žodžių struktūrą.

Dave (2013) teigimu, visi vaikai gimsta turėdami vienodus fonologinio suvokimo gebėjimus, tačiau jau nuo pirmųjų gyvenimo metų pradeda taikytis prie gimtosios kalbos ypatumų. Pirmiausia vaikai pradeda manipuliuoti žemesnio sudėtingumo lingvistiniais vienetais: žodis, skiemuo, rimas, vėliau aukštesniais lingvistiniais vienetais – fonema.

Krasowicz-Kupis, Borkowska, Pietras, (2013) teigia, kad jau čiauškėjimo laikotarpyje pasireiškia fonologinio suvokimo raidos procesas, kadangi šiuo metu ypač lavinami kalbos padargai bei skiriamas dėmesys tarti skirtingus garsus, vėliau ir žodžius. Edwards, Beckman (cit. Krivickaitė, 2016) tyrimo rezultatai parodė, kad apie 8 gyvenimo mėnesį kalbos įgūdžiai pradeda

keistis iš bendrųjų į specialiuosius, t. y. girdėdami šeimos narių kalbėjimo ypatumus, vaikai vis dažniau pradeda tarti gimtosios kalbos garsus, jų junginius. Vienerių metų vaikai kur kas geriau suvokia aplinkos kalboje girdimus garsus ir jų junginius, nei patys gali juos ištarti, todėl dar antruosius, trečiuosius metus pasireiškia garsų diferencijavimo, supratimo ir aktyvios kalbos trūkumai. Pirmaisiais gyvenimo mėnesiais vaikai kalbą supranta kaip ištisą garsų srautą, todėl pirmiausia jiems reikia išmokti atpažinti ir išskirti garsų seką, taip pat suvokti, kad kiekviena seka yra vienas vienetas – žodis, kuris turi reikšmę.

Fonologinio suvokimo gebėjimai vertinami įvairiomis užduotimis. Remiantis įvairiais moksliniais šaltiniais (Gillon, 2004; Cassady ir kt., 2005; Nulman, 2009; Gedutienė, 2010; Dillon ir kt., 2012; Wiley, 2012; Gruba, 2012; Kairienė, Daniutė, 2015; Krivickaitė, 2016), žemiau pateikiami fonologinio suvokimo gebėjimai, kurie būdingi kiekvienam lygmeniui (žr. 2 lentelę).

2 lentelė

Fonologinio suvokimo gebėjimai skirtinguose lygmenyse

Lygmenis	Gebėjimas
Žodžio lygmuo	➢ Suskaičiuoti, kiek žodžių yra sakinyje. ➢ Įvardinti sudurtinių žodžių abu komponentus.
Rimo lygmuo	➢ Atpažinti besirimuojančius žodžius. ➢ Pasakyti, kuris iš trijų įvardintų žodžių yra kitoks. ➢ Pasakyti su nurodytuoju žodžiu besirimuojanti žodį. ➢ Sujungti žodžio pirmą garsą ir likusią žodžio dalį. ➢ Pasakyti žodžio pirmą garsą, o po to likusią žodžio dalį.
Skiemens lygmuo	➢ Suskaičiuoti žodžio skiemenis. ➢ Jungti skiemenis į žodį. ➢ Pasakyti žodį be pirmojo skiemens. ➢ Pasakyti žodį be vidurinio skiemens. ➢ Pasakyti žodį be paskutinio skiemens. ➢ Pakeisti žodyje esantį skiemenį kitu skiemeniu.
Fonemos lygmuo	➢ Nustatyti žodžio pirmą garsą, kai žodis prasideda balsėmis, priebalsėmis. ➢ Nustatyti žodžio vidurinį garsą. ➢ Nustatyti žodžio paskutinį garsą, kai žodis baigiasi balsėmis, priebalsėmis. ➢ Nurodyti, ar žodžiai prasideda tuo pačiu garsu. ➢ Sujungti garsus į žodį. ➢ Išskaidyti žodį į jį sudarančius garsus bei suskaičiuoti žodžio garsus. ➢ Pasakyti žodį be pirmojo garso, paskutiniojo garso (balsės, priebalsės). ➢ Pasakyti žodį be pirmo garso priebalsių derinyje. ➢ Pakeisti žodžio pirmąjį garsą nurodytu garsu. ➢ Pridėti prie pasakyto žodžio tam tikrą garsą (žodžio pradžioje, viduryje, pabaigoje).

Remiantis įvairių autorių pateiktais fonologinio suvokimo gebėjimų ypatumų įžvalgomis galima teigti, kad fonologinio suvokimo užduočių paskirtis – įvertinti sakytinės kalbos

suvokimą, gebėjimą skaidyti ją į smulkesnius vienetus (Krivickaitė, 2016). Carroll (2003) nurodo trys fonologinio suvokimo įsisavinimo etapus: pirma, išmokstama žodį skaidyti skiemenimis, antras žingsnis – žodžių rimo suvokimas ir trečias – žodžio skaidymas garsais. Vaikams sudėtingiausia suvokti ir atlikti vieno garso lygmens užduotis: pridėti papildomą garsą, garsą perkelti į kitą žodžio skiemenį ar ištarti žodį be tam tikro garso ir pan.

* * *

Galima teigti, kad fonologiniai gebėjimai vystosi nuo pirmųjų gyvenimo akimirkų ir tęsiasi dar mokykliniame laikotarpyje. Fonologinio suvokimo gebėjimų raidos seka yra universali visoms kalboms. Iki tol, kol kūdikiai pradeda suvokti, pastebėti, išskirti žodžius aplinkinių kalboje, turi nueiti ilgą ir sudėtingą kalbos pažinimo kelią – apdoroti didelį fonologinės informacijos kiekį, pastebėti dėsningumus, susisteminti ir įsiminti fonologijos taisykles.

Fonologinio suvokimo gebėjimai siejami su gebėjimais manipuliuoti skirtingais lingvistiniais vienetais: žodžiu, skiemeniu, rimu ir fonema. Priešmokyklinio amžiaus laikotarpyje sparčiausiai vystosi gebėjimas manipuliuoti lingvistiniais vienetais. Šiame amžiuje vaikai pasižymi kognityviniais – lingvistiniais gebėjimais: garsų suvokimu, fonologine atmintimi, artikuliaciniais vaizdiniais.

1.4.3. Fonologinio suvokimo sąsajos su mokymosi sutrikimais

Vienas aktualiausių šiandieninės švietimo politikos siekiamybių yra aukštas raštingumo rodiklis. Išugdyta sakytinė ir rašytinė kalba yra sėkmingo mokymosi prielaida (Švietimo problemos analizė, 2014, p. 5). Užsienio ir Lietuvos mokslininkų (Gillon, 2004; Kniukštaitė, 2005; Lof, 2011; Giedrienė, 2011; Shtereva, 2014) atlikti tyrimai atskleidė, kad fonologinio suvokimo trūkumai glaudžiai siejasi su specifiniais mokymosi sutrikimais. Specifiniai skaitymo sutrikimai įvardijami kaip disleksija, rašymo – disgrafija. Mokslininkai jų nesieja nei su socialine kultūrine aplinka, nei su intelekto sutrikimais, tačiau vaikai, kurie, pradėję lankyti ugdymo įstaigą, turi menkus fonologinio suvokimo įgūdžius, dažniau patiria skaitymo mokymosi sunkumų, nei mokiniai, turintys būtinus šios srities gebėjimus (Giedrienė, 2011).

Užsienio mokslininkai tyrimuose itin daug dėmesio skiria fonologinio suvokimo ir skaitymo įgūdžių santykio tyrimams (Gedutienė, 2010, cit. Kairienė, Daniutė, 2015). Kniukštaitės (2005) teigimu, fonologinis suvokimas ir jo komponentai skatina mokinių skaitymo įgūdžių raidą. Autorės atliktu eksperimentu patvirtintas abipusis bei priežastinis fonologinio suvokimo ir skaitymo įgūdžių ryšys. Įrodyta, kad abipusis priežastinis skaitymo įgūdžių ir fonologinio supratimo ryšys – ypač stiprus priešmokykliniame amžiuje ir pirmoje klasėje, tačiau

vėliau silpnėja. Stainthorp (2007) nustatė, kad dauguma priešmokyklinio amžiaus vaikų, nelankiusių ugdymosi įstaigos, neatliko garso atskyrimo nuo žodžio, arba fonemos panaikinimo, užduoties Sunkumų kilo ir bandant atlikti užduotis, kai buvo prašoma panaikinti vidurinius žodžio garsus.

Analizuojant atliktus tyrimus, pastebima, kad mokiniai dažniau klysta ne dėl regimojo, bet dėl girdimojo analizatoriaus funkcijų neišsivystymo. Kai mokinys nepajėgia jungti garsų į skiemenį, formuojasi ydingas skaitymo įgūdis – paraidinis skaitymas. Užsienio literatūroje šis skaitymo sutrikimas apibūdinamas kaip specifinis mokymosi sunkumas, pasireiškiantis atskirų žodžių perskaitymo ir užrašymo sunkumais, dažniausiai nulemtas nepakankamais fonologinio atgaminimo gebėjimais (Richard, Schwartz, 2009).

Pasak Giedrienės (2011), fonologinis suvokimas turi įtakos skaitymo įgūdžiams susidaryti abėcėlinėje rašto sistemoje, tai įrodo individualūs vaikų raštingumo įgūdžių skirtumai. Menkus skaitymo įgūdžius turintys vaikai (tame tarpe ir suaugusieji) daug prasčiau atlieka fonologinio suvokimo užduotis. Šiems vaikams taip pat būdinga, kad jų mokymo(si) pasiekimai yra žemesni nei jų intelektiniai sugebėjimai.

Mokslininko Blaiklock (2004) atliktas tyrimas atskleidė, kad fonologinio suvokimo ugdymas ikimokykliniais metais turėjo teigiamos įtakos skaitymo įgūdžių susidarymui. Vaikai, kurie dalyvavo eksperimentiniuose fonologinio suvokimo lavinimo tyrimuose, greičiau ir sklandžiau išmoko skaityti, palyginus su tyrimuose nedalyvavusiais vaikais. Penkerių metų vaikai, sėkmingai atlikę fonologinio supratimo užduotis, pasižymėjo geresniais skaitymo įgūdžiais bendrojo ugdymo mokykloje. Kai mokinys nepajėgia junti garsų į skiemenį, formuojasi ydingas skaitymo įgūdis – paraidinis skaitymas.

Gillon (2004) akcentuoja, jog fonologinių procesų ir rašytinės kalbos sutrikimų ryšius patvirtina bendras „fonologinių sutrikimų hipotezės“ modelis. Šiame modelyje nurodoma, kad fonologinių sutrikimų sunkumas gali paveikti:

- šnekamosios kalbos garsų struktūros supratimą;
- fonologinės informacijos išlaikymą trumpalaikėje atmintyje, t. y. gali sukelti problemų, kurios lemia skaitymo ir rašymo sutrikimus.

Pukinskaitė (2006) nurodo, kad vienas iš dažniausių rizikos veiksnių, lemiančių skaitymą, gali būti ir girdimojo suvokimo trūkumai. Tai trūkumai, neleidžiantys suvokti ir apdoroti garsinės informacijos. Rašytinės kalbos raidos tyrinėtojai teigia, jog tam, kad vaikai išmoktų skaityti ir rašyti, jie turi įsisąmoninti, kad sakytiniai žodžiai yra tam tikrų fonologinių vienetų jungtys. Neišvystytas gebėjimas išskaidyti žodį garsais arba susieti garsus su atitinkamomis raidėmis ir verbalinės trumpalaikės atminties sutrikimai yra svarbi skaitymo bei rašymo sutrikimų priežastis.

Giedrienės (2011) teigimu, vaikams, turintiems aukščiau aprašytų skaitymo ir rašymo problemų, viena svarbiausių pedagoginių strategijų turėtų būti sisteminga, kryptinga ankstyvoji pedagogo pagalba, derinant veiksmus su specialistais (pvz., logopedu) ir tėvais (globėjais).

* * *

Apibendrinant galima teigti, kad fonologinio suvokimo ir skaitymo, rašymo gebėjimai tarpusavyje glaudžiai susiję, kadangi gebėjimas atskirti vieną kalbos garsą nuo kito, geri garsinės analizės įgūdžiai yra viena būtiniausių mokymosi skaityti bei rašyti sąlygų. Fonologinio suvokimo gebėjimų ugdymas priešmokykliniame amžiuje laikomas prevencine rašytinės kalbos sutrikimų atsiradimo priemone tais atvejais, kai kalbos sutrikimai įveikiami iki vaikui pradedant lankyti mokyklą. Tuomet išvengiama didelių skaitymo ir rašymo nesėkmių.

2 skyrius. PRIEŠMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ FONOLOGINO SUVOKIMO GEBĖJIMŲ YPATUMAI

2.1. Tyrimo metodika

Tyrimui atlikti, t. y. priešmokyklinio amžiaus vaikų fonologinio suvokimo gebėjimams vertinti, buvo panaudotas bakalauro darbo autorės parengtas tyrimo instrumentas „Fonologinio suvokimo gebėjimų vertinimo testas“ (1 priedas). Testą sudarė 5 dalys: 1) bendrieji duomenys apie tyrimo dalyvius; 2) žodžio lygmens gebėjimų vertinimas; 3) rimo lygmens gebėjimų vertinimas; 4) skiemens lygmens gebėjimų vertinimas; 5) fonemos lygmens gebėjimų vertinimas. Vaikų gebėjimas atlikti konkrečią užduotį buvo fiksuojamas pagal tokius kriterijus: jeigu tyrimo dalyvis geba atlikti užduotį savarankiškai, t. y. pateikti galimus atsakymus, teste fiksuojamas pliuso ženklas (+); jeigu nepateikė atsakymo, pateikė klaidingą atsakymą, nesilaikė žodžio skiemeninės struktūros, iškraipė žodžius, teste fiksuojamas minuso ženklas (-).

Pirmą testo dalį sudarė bendrieji duomenys apie ugdytinius: amžius, lytis, ugdymo įstaiga, kalba, kuria bendrauja. Likusios (2–5) testo dalys buvo skirtos skirtingų lygmenų fonologinio suvokimo gebėjimams įvertinti. Antra testo dalį sudarė 2 užduotys, skirtos žodžio lygmens gebėjimų įvertinimui, kurioje prašoma tiriamųjų suskaičiuoti sakinio žodžius bei įvardinti sudurtinių žodžių abu komponentus. Trečioje testo dalyje rimo lygmens gebėjimų įvertinimui buvo pateiktos šios 5 užduotys: atpažinti besirimuojančius žodžius; nustatyti, kuris iš žodžių yra kitoks; pačiam įvardinti su nurodytu besirimuojanti žodį; sujungti žodžio pirmą garsą ir likusią žodžio dalį; pasakyti žodžio pirmą garsą, o po to likusią žodžio dalį. Ketvirtoje dalyje skiemens lygmens gebėjimų įvertinimui buvo pateiktos septynios užduotys, prašant respondentų: išskaidyti žodį į skiemenis; jungti į skiemenis žodžius; suskaičiuoti skiemenis; pasakyti žodį be pirmojo, vidurinio, paskutiniojo skiemens; pakeisti žodyje esantį skiemenį kitu. Penkta testo dalys skirta fonemos lygmens gebėjimams įvertinti. Šiems gebėjimams įvertinti buvo pateiktos penkios užduotys: nustatyti žodžio pirmą, paskutinį, vidurinį garsą; nurodyti, ar žodžiai prasideda tuo pačiu garsu; jungti, skaidyti žodžio garsus; pasakyti žodžius be pirmojo, paskutiniojo, vidurio garso bei priebalsių derinyje; pakeisti žodžio pirmąjį garsą nurodytu garsu; pridėti prie žodžio tam tikrus garsus pradžioje, viduryje, pabaigoje.

Tyrimas buvo organizuojamas tokiais etapais 1) 2016 m. spalio – gruodžio mėnesiais formuluojamas temos pavadinimas, numatomas tikslas, uždaviniai, atliekama mokslinės, teisinės literatūros analizė; 2) 2017 m. sausio mėnesį rengiamas tyrimo instrumentas, numatomi tyrimo dalyviai; 3) 2017 m kovo – balandžio mėnesiais atliekamas tyrimas; 4) 2017 m. balandžio mėnesį apdorojami gauti tyrimo duomenų rezultatai, atliekama jų analizė, apibendrinami rezultatai, formuluojamos išvados.

Prieš vertinant priešmokyklinio amžiaus vaikų fonologinio suvokimo gebėjimus, buvo gauti sutikimai iš ugdymo įtaigų vadovų, leidžiantys atlikti tyrimą jų įstaigoje. Tyrimo dalyviai buvo vertinami individualiai, nuosekliai išaiškinus kiekvieną užduotį bei pateikus konkrečių pavyzdžių. Vertinimas buvo atliekamas tik įsitikinus, ar ugdytinis suprato užduoties atlikimo reikalavimus. Visi klaidingi vaikų atsakymai buvo fiksuojami.

Tyrimo duomenys buvo apdoroti dviem etapais. Pirmiausia atlikta kiekybinė duomenų analizė Windows Microsoft Exel kompiuterine programa. Tyrimo duomenys analizuojami remiantis procentiniu pasiskirstymu. Po to buvo atlikta kokybinė duomenų (turinio) analizė – analizuotos dažniausiai priešmokyklinio amžiaus vaikų darytos klaidos. Pasak Kardelio (2002), turinio analizė – tai tekstų, piešinių, nuotraukų, dokumentų turinio tyrimas, leidžiantis, objektyviai ir sistemiškai išnagrinėjus teksto ypatybes, daryti išvadas.

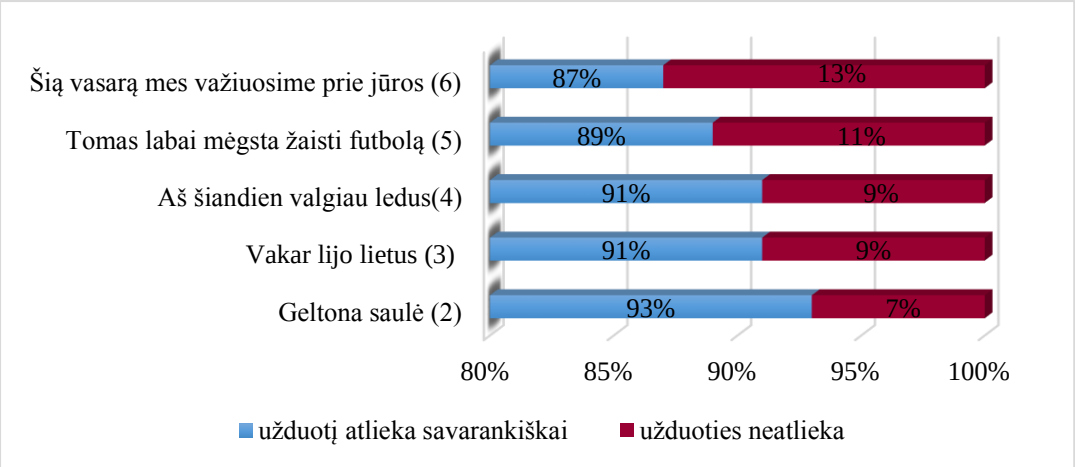
2.2. Tyrimo dalyviai

Tyrime dalyvavo 104 priešmokyklinio amžiaus (šešerių metų) vaikai, besiugdantys skirtingo tipo ugdymo įstaigose (ikimokyklinėse ugdymo įstaigose, bendrojo ugdymo mokyklose). Visų tyrimo dalyvių gimtoji kalba – lietuvių. Tyrimas atliktas skirtinguose Lietuvos regionuose: Trakų r. (Lentvaris, Rūdiškės), Šalčininkų r. (Kalesninkai, Baltoji Vokė, Eišiškės). Tyrime dalyvavo 42% priešmokyklinio amžiaus vaikų, kuriems buvo nustatyti kalbėjimo (fonetinė artikuliacinė dislalija) ir kalbos sutrikimai (foneminė artikuliacinė ir foneminė akustinė dislalija).

2.3. Skirtingų lingvistinių vienetų įsisavinimas: testo rezultatai

2.3.1. Žodžio lygmuo

Antrojoje fonologinio suvokimo gebėjimų vertinimo testo dalyje, siekiant nustatyti priešmokyklinio amžiaus vaikų žodžio lygmens įsisavinimo ypatumus, respondentų buvo prašoma suskaičiuoti, kiek žodžių yra sakinyje, bei įvardinti sudurtinių žodžių abu komponentus. Vaikų gebėjimas atlikti šias užduotis pateikiamas žemiau esančiuose paveiksluose (žr. 1 ir 2 paveikslus).

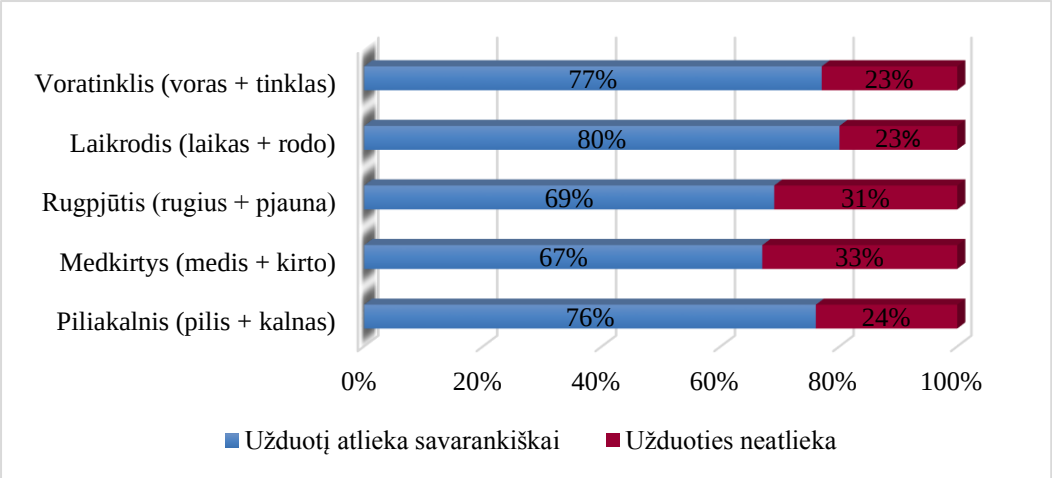

1 pav. Gebėjimas suskaičiuoti sakinio žodžius, %

Visų pirma vaikams buvo pateikti penki sakiniai, sudaryti iš dviejų, trijų, keturių, penkių ar šešių žodžių. Suskaičiuoti, kiek žodžių yra sakinyje, geba 90% tyrime dalyvavusių priešmokyklinio amžiaus vaikų. Užduotį, kurioje buvo prašoma nurodyti, kiek žodžių yra sakinyje, sudarytame iš dvejų žodžių, teisingai atliko 93% tyrimo dalyvių. Sakiniai, kuriuos sudarė trys bei keturi žodžiai, teisingą žodžių skaičių nurodė 91% vaikų, o kuriuos sudarė 5 žodžiai, nurodė 89% respondentų. Užduotį, kurioje buvo prašoma suskaičiuoti, kiek žodžių yra sakinyje, kuris sudarytas iš šešių žodžių, gebėjo atlikti nežymiai mažesnė respondentų dalis (87%).

Sakinyje, sudarytame iš šešių žodžių, buvo įterptas prielinksnis *prie*. Respondentai, kurie pateikė klaidingus atsakymus, prielinksnį ir paskutinį žodį, kuris sudarė sakinį (*jūros),* skaičiavo kaip vieną žodį, t. y. *prie jūros*, ir teigė, kad sakinys sudarytas iš penkių žodžių. Dalis respondentų nenurodė paskutinio žodžio, kuris buvo pateiktas šešių žodžių sakinyje. Todėl galimą daryti prielaidą, kad šešiamečiai negeba išlaikyti atmintyje didesnio žodžių kiekio.

Antrąja užduotimi buvo siekiama ištirti, ar priešmokyklinio amžiaus vaikai geba įvardinti sudurtinių žodžių abu komponentus (žr. 2 paveikslą).

2 pav. Gebėjimas įvardinti sudurtinių žodžių abu komponentus, %

Remiantis gautais tyrimo rezultatais galima teigti, kad 75% tyrime dalyvavusių vaikų geba įvardinti sudurtinių žodžių abu komponentus. 76% respondentų geba įvardinti sudurtinių žodžių abu komponentus žodžiuose *piliakalnis.* Įvardindami klaidingus žodžio *piliakalnis* komponentus vaikai nurodė tokius atsakymus: *pilti + kalnis, pilis + kalnis, pėlė + kalnas* arba nepateikė jokio atsakymo. Gauti tyrimo duomenimis atskleidė, kad 67% šešiamečių geba įvardinti abu komponentus žodyje *medkirtys.* Respondentai užduoties neatliko, nurodydami, jog žodį medkirtys sudaro tokie komponentai: *medis + kristi, medus + kirsti, med + kirtis, medalis + kirtis, dalis + kirtis.* Teisingus sudurtinio žodžio *rugpjūtis* abu komponentus nurodė 69% tyrime dalyvavę šešiamečiai, 31% užduoties neatliko, pateikdami tokius klaidingus atsakymus: *rugiai + jautis, rugis + pjūklas, rugiagėlė + pjūtis, rug + pjūtis.* Žodžio *laikrodis* abu komponentus teisingai įvardino didžioji dalis tyrimo dalyvių (80%). Respondentai pateikė tokius klaidingus atsakymus: *laik + rodis, laikyti + rodis, laikas + rodis.* Žodžio *voratinklis* taisyklingai abu komponentus nurodė 77% priešmokyklinukų. Šio žodžio klaidingus komponentus respondentai pateikė nurodydami, jog šis žodis sudarytas iš: *voras + tinklinis, voras + stiklas, tik voras* arba nepateikė jokio atsakymo, argumentuodami, kad nežino šios sąvokos (žodžio).

Remiantis gautais tyrimo duomenimis, galima teigti, kad, įvardindami žodžio abu komponentus, šešiamečiai dažniausiai klydo nurodydami ne abu sudurtino žodžio komponentus, tačiau skaidydami pateiktus sudurtinius žodžius skiemenimis (pvz.,: *laik + rodis, rug + pjutis*) bei nurodydami kitokios reikšmės žodžius.

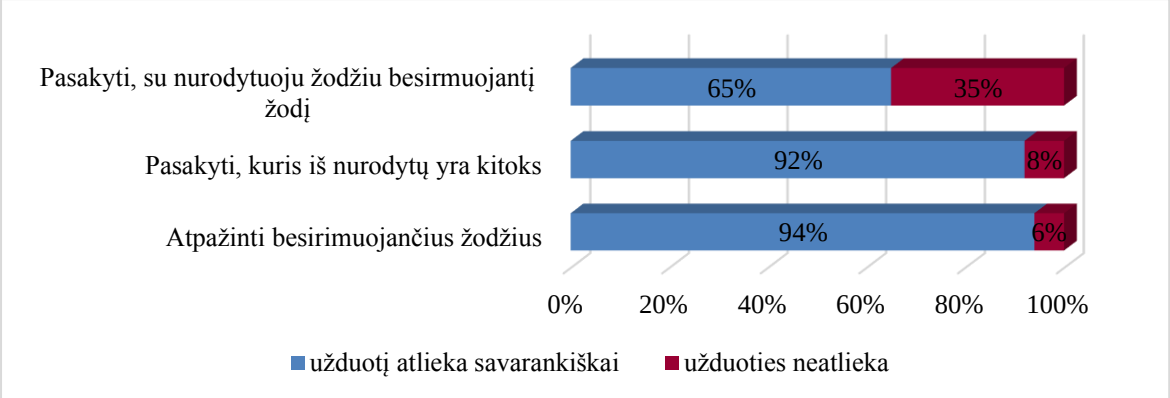
* * *

Remiantis gautais tyrimo duomenis, galima teigti, kad priešmokyklinio amžiaus vaikų žodžio lygmens gebėjimai yra gana aukšti: didžioji dalis vaikų geba suskaičiuoti sakinių žodžius bei įvardinti sudurtinių žodžių abu komponentus. Tyrimo dalyviams šiek tiek sunkiau sekėsi suskaičiuoti sakinius, sudarytus iš penkių bei šešių žodžių, tačiau aukštesniais gebėjimais šešiamečiai pasižymėjo suskaičiuodami žodžius sakiniuose, sudarytuose iš dviejų, trijų, keturių žodžių. Dažniausiai klaidingi atsakymai buvo pateikiami neįvardinat paskutiniojo sakinį sudarančio žodžio arba vaikui negalint prisiminti visų žodžių, kurie buvo pateikiami sakiniuose.

Gauti tyrimo duomenys atskleidė, kad priešmokyklinio amžiaus vaikai, įvardindami sudurtinių žodžių abu komponentus, dažniausiai klydo skaidydami žodį į dvi dalis arba įvardindami kitokį žodį. Remiantis gautais tyrimo duomenimis, galima daryti prielaidą, kad respondentams sunkiau sekėsi įvardinti sudurtinius komponentus tuose žodžiuose, kurie jiems mažiaus žinomi, pažįstami.

2.3.2. Rimo lygmuo

Siekiant ištirti šešiamečių rimo lygmens gebėjimų lygį, buvo pateiktos penkios užduotys. Pirmoje užduotyje respondentų buvo prašoma atpažinti nurodytus besirimuojančius tarpusavyje žodžius. Šią užduotį gebėjo atlikti 94% tyrime dalyvavusių priešmokyklinio amžiaus vaikų (žr. 3 paveikslą).

3 pav. Gebėjimas atpažinti besirimuojančius žodžius, nurodyti, kuris iš 3-jų yra kitoks, pasakyti, su nurodytuoju žodžiu besirimuojantį žodį, %

Remiantis 3 paveiksle pateiktais duomenimis, galima teigti, kad nurodyti, kuris žodis iš trijų pateiktų žodžių yra kitoks, gebėjo 92% šešiamečių, 8% užduoties neatliko, iš jų 3% įvardino, kad visi pateikti žodžiai yra vienodi. Analizuojant gautus tyrimo duomenis paaiškėjo, kad viena iš sunkiausiai įveikiamų rimo lygmens vertinimo užduočių priešmokyklinio amžiaus

vaikams buvo savarankiškai įvardinti su nurodytuoju besirimuojantį žodį. Šią užduotį gebėjo atlikti tik 65% respondentų (žr. 3 lentelę).

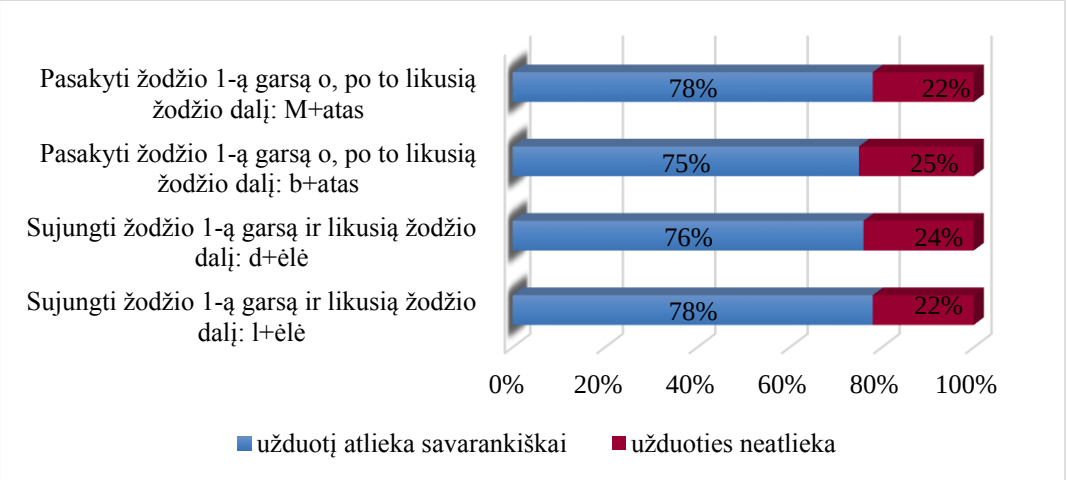
3 lentelė

Gebėjimas pasakyti su nurodytu žodžiu besirimuojantį žodį: priešmokyklinio amžiaus vaikų atsakymų pasiskirstymas, %

Eil. nr.	Užduotis	Vaikų atsakymai	Procentinė išraiška
1.	Pasakyti su žodžiu *šienas* besirimuojantį žodį.	Pienas	30%
		Vienas	17%
		Varnėnas	11%
		Kamienas	8%
2.	Pasakyti su žodžiu *paltas* besirimuojantį žodį.	Baltas	38%
		Šaltas	15%
		Kaltas	12%
3.	Pasakyti su žodžiu *avis* besirimuojantį žodį.	Žuvis	22%
		Karys	17%
		Lokys	11%
		Pilis	9%
		Akis	7%
4.	Pasakyti su žodžiu *noras* besirimuojantį žodį.	Voras	37%
		Oras	16%
		Poras	12%
5.	Pasakyti su žodžiu *puodas* besirimuojantį žodį.	Juodas	43%

Remiantis 3 lentelėje pateiktais tyrimo duomenimis, galima teigti, kad žodžiui *šienas* respondentai parinko 4 besirimuojančius žodžius: *pienas, vienas, varnėnas, kamienas.* Tarp pateiktų vaikų atsakymų dažniausias atsakymas buvo *pienas.* Neteisingais respondentų atsakymais buvo laikomi tokie žodžiai: *vištiena, sviestas, dienas, pėdos.* Nurodytam žodžiui *paltas* tyrimo dalyviai pateikė tris atsakymus. Žodis *baltas* buvo dažniausiai įvardinamas respondentų atsakymuose. Netinkamais pavyzdžiais laikomi tokie respondentų atsakymai*: batas, parkas, mažas, raktas.* Žodžiui *avis* priešmokyklinio amžiaus vaikai parinko penkis su šiuo žodžiu besirimuojančius variantus. Žodžiai *žuvis* bei *lokys* buvo dažniausiai įvardinami respondentų. Tarp neteisingų atsakymų, įvardinat besirimuojančius žodžius, žodžiui *noras* buvo pateikti tokie atsakymai: *koras, moras, vokas, batonas, nolas.* Sugalvojant besirimuojančius žodžius žodžiui *puodas,* labiausiai paplitęs atsakymas buvo *juodas* (43%). Šioje užduotyje respondentai savarankiškai pateikė keturis galimus atsakymus.

Kita užduotimi buvo siekiama ištirti šešiamečių gebėjimą sujungti žodžio pirmą garsą su likusia žodžio dalimi bei pasakyti žodžio pirmą garsą, o po to likusią jo dalį. Šioje užduotyje buvo pateikti du panašios garsinės sudėties (besirimuojantys) žodžiai (žr. 4 paveikslą).

4 pav. Gebėjimas sujungti žodžio 1-ą garsą ir likusią žodžio dalį bei pasakyti žodžio pirmą garsą, o po to likusią žodžio dalį, %

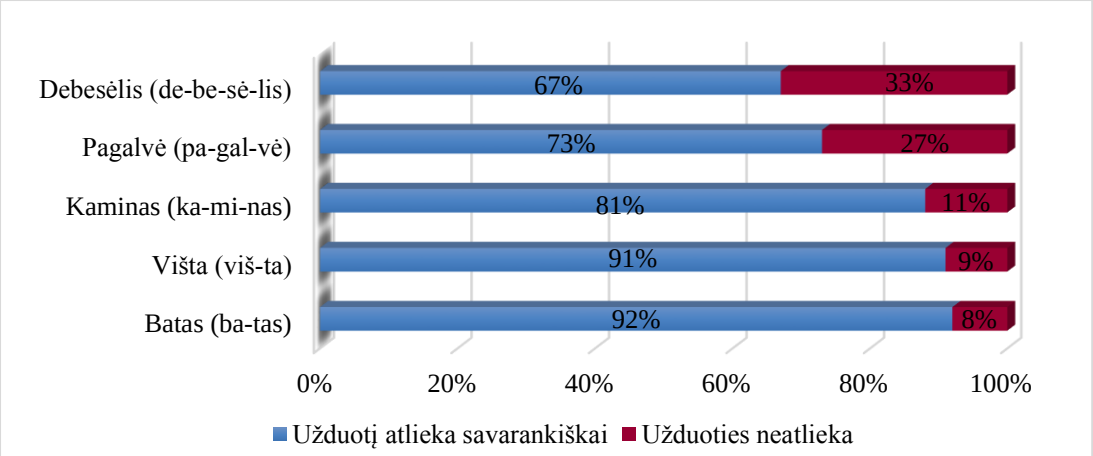
Žodžio *lėlė* pirmą garsą ir likusią šio žodžio dalį savarankiškai gebėjo sujungti 78% tiriamųjų. Pateikdami klaidingus atsakymus, vaikai dažniausiai nurodydavo tik pirmą šio žodžio garsą, tačiau likusios dalies neįvardindavo, argumentuodami, kad nežino atsakymo. Savarankiškai sujungti žodžio *dėlė* pirmą garsą su likusia žodžio dalimi gebėjo 76% šešiamečių. Šioje užduotyje respondentai užduoties neatliko, nurodydami teisingai tik pirmą garsą, tačiau neįvardindami viso žodžio. Remiantis 3 paveiksle pateiktais duomenimis, galima teigti, kad dauguma tyrimo dalyvių (75%) geba pasakyti žodžio pirmą garsą, o po to likusią žodžio dalį. Respondentai klydo nurodydami pirmą garsą – keisdami ji kitu (*b→p*). Tarp neteisingų atsakymų buvo ir žodžio likusios dalies struktūros neišlaikymas: *ataš, aras, akas*

* * *

Apibendrinant tyrimo duomenis, galima teigti, kad didžioji dalis priešmokyklinio amžiaus vaikų yra įvaldę rimo lygmenį. Tyrimo duomenys atskleidė, kad šiame amžiaus laikotarpyje vaikai atpažįsta besirimuojančius žodžius. Šiek tiek daugiau nei pusė tyrimo dalyvių sugeba savarankiškai sugalvoti besirimuojantį žodį. Taip pat galima teigti, kad prastesni fonologiniai gebėjimai rimo lygmenyje pasireiškia įvardinant pirmą žodžio garsą, o po to jungiant su likusia žodžio dalimi. Remiantis gautais tyrimo duomenimis, galima daryti prielaidą, kad prastesnius vaikų gebėjimus lėmė tai, kad paskutiniosios dvi rimo gebėjimams įvertinti pateiktos užduotys yra iš dalies susiję su fonemos lygmens gebėjimais. Galima prieiti prie išvados, kad respondentai gebėjo nurodyti tik pirmą pateikto žodžio garsą, tačiau likusi žodžio dalis buvo pateikiama klaidingai.

2.3.3. Skiemens lygmuo

Skiemens lygmuo yra viena iš fonologinio suvokimo dalių, todėl svarbu ištirti, ar šešiamečiai vaikai geba atlikti bei kokius sunkumus patiria atlikdami šio lygmeniui būdingas užduotis. Siekiant nustatyti, kaip priešmokyklinio amžiaus vaikai geba išskaidyti žodį skiemenimis, buvo pateiktos penkios užduotys. Žodžiai buvo pateikti skirtingo ilgumo su uždaraisiais, atviraisiais skiemenimis ar priebalsių junginiu (žr. 5 paveikslą)

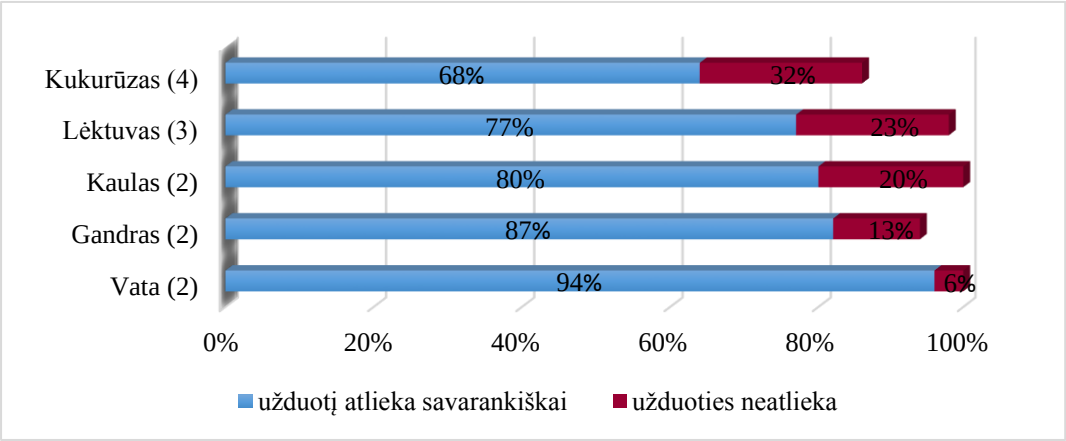
5 pav. Gebėjimas išskaidyti žodį skiemenimis,%

Remiantis pateiktais duomenimis, galima, teigti, kad dauguma (92%) šešiamečių geba išskaidyti dviejų skiemenų žodį, tik 8% vaikų užduotį atliko neteisingai – respondentai nurodė netikslų skiemenų skaičių bei netaisyklingai nustatė skiemens ribas (*ba-ta-s, bat-as,*). Panašus procentas tyrimo dalyvių išskaidė dviejų skiemenų žodį priebalsių derinyje (91%). Respondentai šioje užduotyje klydo neteisingai nurodydami skiemens ribas (*vi-šta, višt-a*).

89% tikslumu gebėjimai pasireiškė skaidant ilgesnį – trijų – skiemenų žodį *kaminas*. Tyrimo dalyviai klaidingai išskaidė žodį nurodydami tik du skiemenis (*kami-nas, ka-minas*). Gautų tyrimo rezultatų analizė atskleidė, kad trijų skiemenų žodį priebalsių samplaikos derinyje geba išskaidyti 73% tiriamųjų. Panašaus pobūdžio klaidos vyravo ir atliekant užduotį, kurioje buvo prašoma išskaidyti dviejų skiemenų žodį priebalsių derinyje: šešiamečiai klydo neteisingai nurodydami skiemens ribas (*pa-ga-lvė, pagal-vė, pa-galvė*)

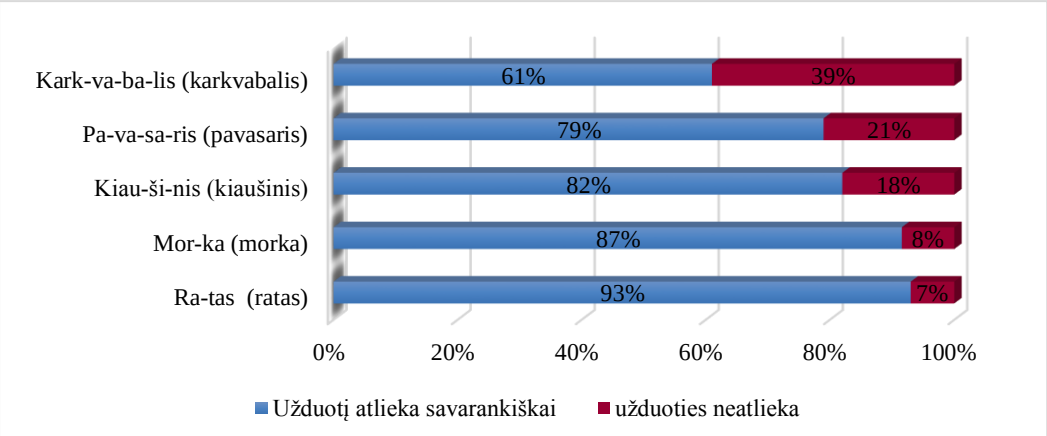
Keturių skiemenų žodį teisingai išskaidė daugiau negu pusė apklaustųjų (67%), tačiau trečdalis (33%) tyrimo dalyvių pateikė neteisingus atsakymus – neišlaikė skiemens ribų arba nurodė netikslų skiemenų skaičių (*de-besėlis, de-be-sėlis, debe-sėlis*).

Vienas iš aspektų, rodančių fonologines vaiko žinias, yra gebėjimas suskaičiuoti žodžio skiemenis, todėl tyrimo dalyvių buvo prašoma suskaičiuoti skirtingą skiemenų skaičių turinčius žodžius. Tyrimo duomenų analizė atskleidė, kad dviejų skiemenų žodį geba suskaičiuoti 94% visų tyrime dalyvavusių šešiamečių, tuo tarpu dviejų skiemenų žodį priebalsių samplaikos derinyje geba tikslingai suskaičiuoti 87% respondentų. Dviejų skiemenų žodį su dvibalsiu teisingai suskaičiavo šiek tiek mažesnis procentas šešiamečių (80%). Trijų skiemenų žodžio skiemenis be klaidų suskaičiavo 77% tiriamųjų, tačiau nagrinėjant keturių skiemenų žodį, teisingų atsakymų procentinė išraiška yra mažesnė (68%) (žr. 6 paveikslą).

6 pav. Gebėjimas suskaičiuoti žodžio skiemenis, %

Kitoje fonologinio suvokimo gebėjimų vertinimo užduotyje respondentų buvo prašoma jungti skiemenis į žodžius. Šio gebėjimo gauti vertinimo duomenys atskleidė, kad dviejų skiemenų žodį geba sujungti 93% šešiamečių (žr. 7 paveikslą).

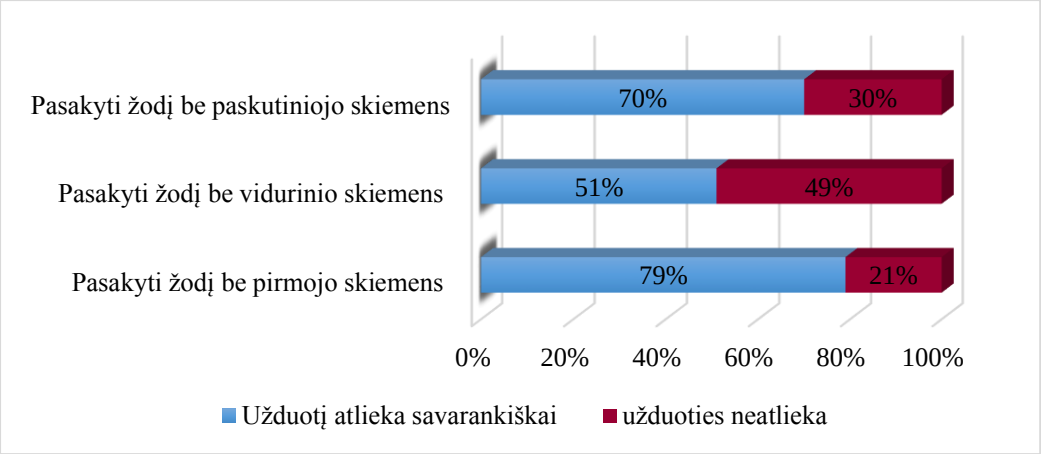
7 pav. Gebėjimas jungti skiemenis į žodį, %

Lyginat ankstesniųjų užduočių klaidingus atsakymus, kuriuose respondentams reikėjo išskaidyti žodį skiemenimis, vyrauja panašaus pobūdžio klaidos, t. y. šešiamečiai nesilaiko skiemens ribų, praleidžia, sukeičia skiemenis, garsus vietomis arba keičia juos kitais (*mokra,*

molka, orka). Teisingai trijų skiemenų žodžius jungia 82% priešmokyklinio amžiaus vaikų, 18% pateikė atsakymus, neišlaikydami žodžio skiemeninės garsinės struktūros (*kiasinis, kiaunis kiausinis, kiaušiniš*). Nežymiu skirtumu tyrimo dalyvių procentinė išraiška (79%) nurodė tikslų skiemenų skaičių keturių skiemenų žodyje. Likusioji tyrimo dalyvių dalis klydo darydami šias klaidas: praleido skiemenis, painiojo akustiškai panašiai skambančius garsus, t. y. vienus garsus keitė kitais (*pavaris, pasaris, vasaris, bavasaris, pavašaris*).

Lyginant anksčiau pateiktų užduočių gautus tyrimo duomenis, galima teigti, kad respondentams būdingos to paties pobūdžio klaidos, t. y. žodžio garsinės skiemeninės struktūros neišlaikymas, žodžio sutrumpinimas praleidžiant skiemenis, keičiant juos kitais Žymiai mažesnė procentinė išraiška (61%) rodo, kad tyrime dalyvavusieji šešiamečiai geba skaidyti sudėtingos skiemeninės struktūros žodžius. Žodyje *karkvabalis* buvo daugiausia klaidingų atsakymų: vidurinio skiemens praleidimas, kelių skiemenų praleidimas arba keitimas kitais, skiemenų garsų sekos iškraipymas: *kavabalis, karbalis, kalkvabalis, karkvavalis*.

Kitomis užduotimis buvos siekiama ištirti, ar tyrimo dalyviai geba pasakyti žodį be pirmo, vidurinio, paskutinio skiemens (žr. 8 paveikslą).

8 pav. Gebėjimas pasakyti žodį be pirmo, vidurinio, paskutinio skiemens,%

Išanalizavus tyrimo duomenis, paaiškėjo, jog pasakyti žodį be pirmo skiemens geba 79% tyrimo dalyvių, 21% užduoties neatliko. Respondentai klydo nurodyto žodžio palikdami tik pirmą arba paskutinį skiemenį (*me, medie*). Panaši tiriamųjų procentinė išraiška (70%) rodo, kad šešiamečiai geba teisingai įvardinti žodžius be paskutinio žodžio skiemens, be to, atsakymuose vyravo panašios klaidos. Pasakyti žodį be vidurinio skiemens geba 51% tyrimo dalyvių, tačiau panašus procentinis skaičius respondentų (49%) pateikė klaidingus atsakymus, iškreipdami žodžio skiemeninę struktūrą, praleisdami garsą arba nurodydami žodį be kito skiemens, t. y. ne vidurinį skiemenį (*vivė, virtu, virė, viuvė*).

* * *

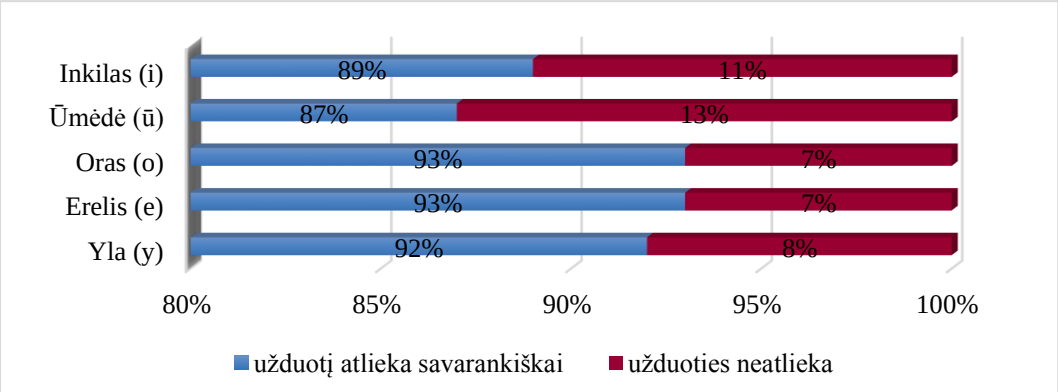
Apibendrinant skiemens lygmens įsisavinimo ypatumus, galima teigti, jog šešiamečių gebėjimai išskaidyti žodį skiemenimis priklauso nuo žodžio ilgumo. Žodyje, sudarytame iš daugiau negu trijų skiemenų, priešmokyklinio amžiaus vaikai pateikė daugiau klaidingų atsakymų. Svarbu pažymėti, kad tyrimo duomenų analizė atskleidė, jog klaidų pobūdis priklauso nuo žodžio struktūros, garsinės sandaros, kadangi, vertinant gebėjimą suskaičiuoti dviejų skiemenų žodžius, respondentų gebėjimai skyrėsi, nors žodžiai turėjo vienodą skiemenų skaičių.

Galima daryti prielaidą, kad priešmokyklinio amžiaus vaikams prasčiau sekėsi suskaičiuoti žodžio skiemenis priebalsių samplaikos derinyje. Pateikti tyrimo duomenys byloja, kad priešmokyklinio amžiaus vaikams sudėtinga įvardinti žodį be vidurinio skiemens. Šių užduočių bloke šešiamečiai pasižymėjo aukštesniais gebėjimais nurodydami žodžius be pirmojo skiemens.

2.3.4. Fonemos lygmuo

Užsienio mokslininkas Wiley (2012) nurodo, kad jau priešmokykliniame amžiuje vaikai pradeda atpažinti aukštesnio sudėtingumo lingvistinį vienetą – fonemą. Fonema pasireškia gebėjimais manipuliuoti garsų išsidėstymu: žodžio pirmo, vidurinio, paskutinio garso nustatymu, žodžio garsų skaičiaus nurodymu, garsų jungimu į žodį, jo išskaidymu į jį sudarančius garsus, gebėjimu įvardinti žodį be tam tikro garso arba jį pakeisti kitu (Krivickaitė, 2016).

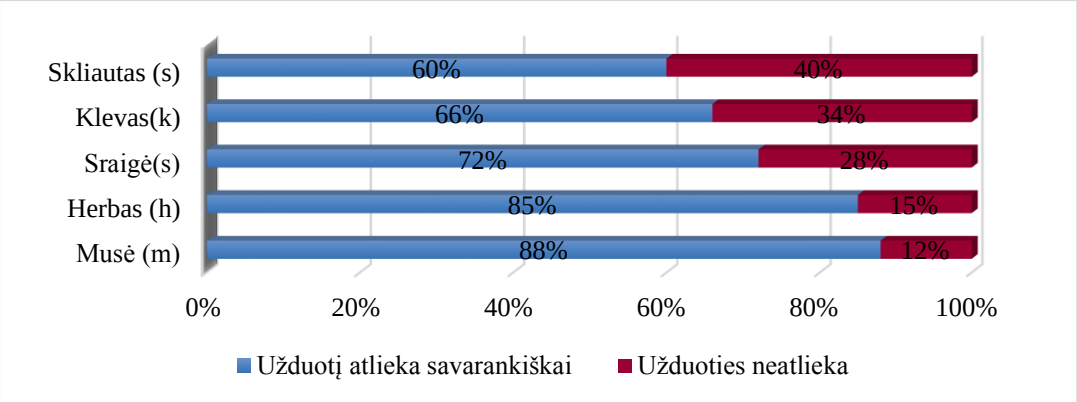
Siekiant ištirti priešmokyklinio amžiaus vaikų foneminio suvokimo lygmens gebėjimus, buvo pateikta 13 užduočių skirtingiems foneminio suvokimo įgūdžiams įvertinti. Pirmosios foneminio suvokimo užduotys buvo pateiktos siekiant ištirti šešiamečių gebėjimą nustatyti žodžio pirmą garsą, kai žodis prasideda balsėmis, priebalsėmis (žr. 9 paveikslą).

9 pav. Gebėjimas nustatyti žodžio pirmą garsą, kaip jis prasideda balsėmis, %

Gauti tyrimo duomenys atskleidė, kad didžioji tyrimo dalyvių dalis geba nustatyti žodžio pirmą garsą, kai jis prasideda balse (91%). Nustatyti žodžio *yla* pirmą garsą gebėjo 92% respondentų. Analizuojant gautus tyrimo duomenis, galima teigti, kad šešiamečiai įvardino ne žodžio pirmą garsą, o žodžio skiemenį arba keisdavo garsą kitais garsais (*yla → yl, ola*). Pirmą žodžio *erelis* garsą taisyklingai gebėjo nustatyti 93% priešmokyklinio amžiaus vaikų. Pateiktų klaidingų atsakymų duomenys byloja, kad šis garsas taipogi buvo keičiamas kitais garsais *(erelis → aralis, orelis, elelis*). Pasitaikė atvejų, kai žodžio *oras* pirmas garsas buvo keičiamas į garsą *a (oras → aras).* Sudėtingiausia šešiamečiams (87%) buvo nustatyti pirmą garsą, kai šis prasideda balse *ū (ūmėdė → umėdė, omedė, amede).* Nustatyti žodžio *inkilas* pirmą garsą gebėjo 89% šešiamečių. Ne vienas respondentas garso nekeitė kitu garsais, tik įvardino, kad nežino atsakymo.

Tyrimo duomenų rezultatai atskleidė, kad šešiamečiams šiek tiek sunkiau sekėsi nustatyti pirmąjį žodžio garsą, kai jis prasideda priebalsiu. Gauti tyrimo duomenys atskleidė, kad 73%. tyrimo dalyvių geba nustatyti žodžio pirmą garsą, kai jis prasideda priebalse (žr. 10 paveikslą).

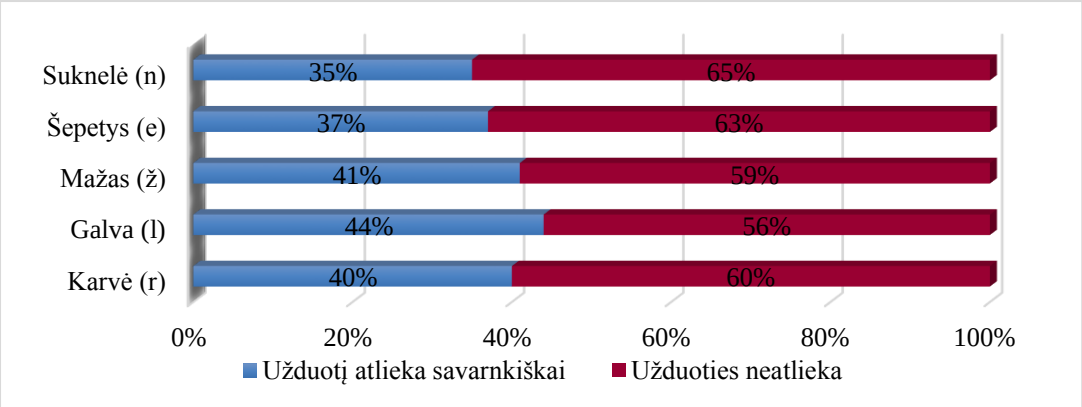
10 pav. Gebėjimas nustatyti žodžio pirmą garsą, kai žodis prasideda priebalsėmis, %

Remianti gautais tyrimo duomenų rezultatais, galima teigti, kad 88% tiriamųjų geba nustatyti žodžio pirmą garsą, kai šis prasideda priebalse *m.* Šioje užduotyje šešiamečiai pasižymėjo aukščiausiais gebėjimais. Nustatant žodžio *musė* pirmą garsą, šešiamečiai nekeitė šio garso jokiu kitu, tačiau tarp klaidingų atsakymų vyravo ne izoliuoto garso, o skiemens įvardinimas (*musė → ma*).

85% teisingai nurodė pirmą žodžio *herbas* garsą. Šis garsas buvo keičiamas garsais *ch, k, g* (*herbas → cherbas, kerbas, gerbas*). Šiek tiek mažesnė respondentų procentinė dalis (72%), gebėjo nustatyti pirmąjį žodžio garsą, kai jis prasideda priebalsių samplaika. Respondentai klydo keisdami pirmą garsą kitais garsais, nurodydami žodžio pirmuosius du garsus arba nepateikė jokio atsakymo (*sraigė → šraigė, slaigė, sjagė, saigė*). Žymiai mažesnis respondentų skaičius geba nustatyti žodžio pirmą garsą, kai žodis prasideda trijų priebalsių deriniu (54%). Kaip ir

ankstesnėse užduotyse, vyravo panašaus pobūdžio klaidingi atsakymai: praleidžiamas vienas dėmuo arba priebalsių keitimas kitais (*sklaidyti → saidyti, klaidyti, saidyti, kaidyti, skraidyti*).

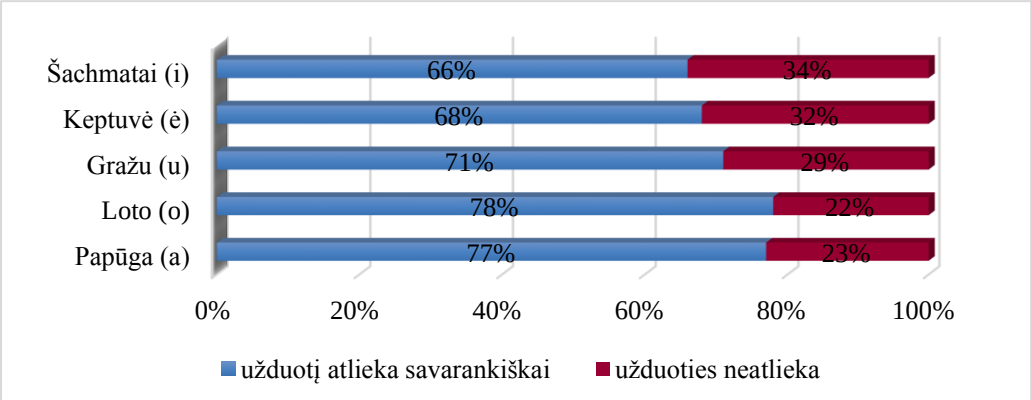
Kita užduotimi buvo siekiama išsiaiškinti, kaip šešiamečiai geba nustatyti vidurinį žodžio garsą. Whiley (2012) teigimu, šie fonologinio suvokimo gebėjimai susiformuoja tik vėlesniame mokykliniame amžiuje (apie 7–8 gyvenimo metus). Išanalizavus tyrimo duomenis paaiškėjo, jog nustatyti žodžio vidurinį garsą geba tik 39% priešmokyklinio amžiaus vaikų (žr. 11 paveikslą).

11 pav. Gebėjimas nustatyti žodžio vidurinį garsą, %

Žodžiuose *karvė, galva, mažas* vidurinį garsą teisingai nustatė panašus visų tyrimo dalyvių procentinis skaičius. Visuose trijuose žodžiuose vyravo panašus klaidų pobūdis: respondentai nurodė, kad pateiktuose žodžiuose vidurinis garsas yra balsė *a*. Šiek tiek mažesnė procentinė išraiška teisingų atsakymų pasiskirstė nustatant žodžio *šepetys* vidurinį garsą. Kaip ir kituose žodžiuose, respondentai nenurodydavo teisingo garso. Šioje užduotyje dauguma respondentų pateikusių klaidingų atsakymus nurodė, kad garsas *p* yra vidurinis žodžio *šepetys* garsas. Tyrimo duomenys atskleidė, jog tik 35 % geba nustatyti vidurinį garsą, kai šis yra dviejų priebalsių derinyje. Didžioji dalis šešiamečių nurodė, jog garsai *u, k, e* yra vidurinis žodžio *suknelė* garsas.

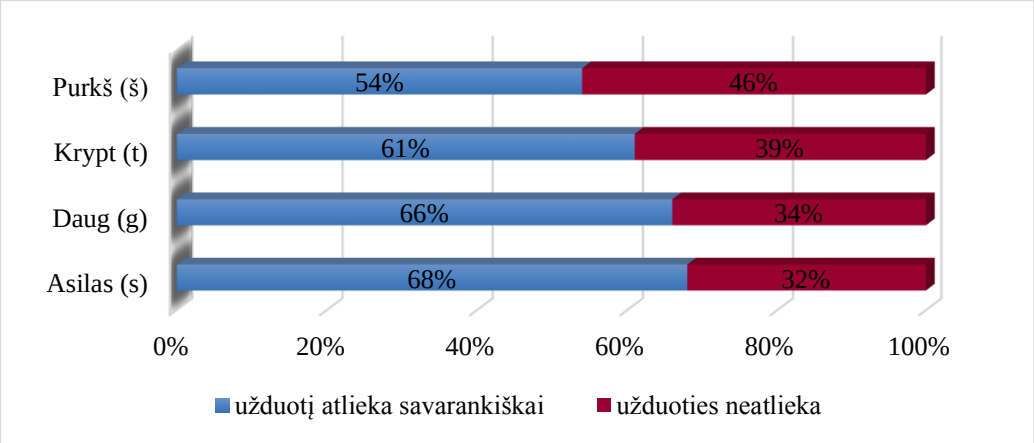
Kitoje fonemos lygmens vertinimo užduotyje, respondentų buvo prašoma nustatyti žodžio paskutinį garsą, kaip jis baigiasi balse (žr. 12 paveikslą).

12 pav. Gebėjimas nustatyti žodžio paskutinį garsą, kaip žodis baigiasi balsėmis, %

Remiantis gautais tyrimo rezultatais, galima teigti, kad panaši procentinė išraiška pasiskirstė tarp tyrimo dalyvių įvardinant žodžio garsus *a, o, u.* Analizuojant klaidų pobūdį, respondentai dažniausiai įvardindavo du paskutiniuosius garsus, o izoliuoto paskutinio garso savarankiškai negalėjo nustatyti (*ga, to, žu*). Šiek tiek sunkiau sekėsi nustatyti garsą žodžiuose *keptuvė, šachmatai*. Šešiamečiai klydo nurodydami, kad žodis keptuvė baigiasi garsais *vė, ie, e.* Žodyje *šachmatai* respondentai klydo taip pat nurodydami ne vieną garsą, o du paskutiniuosius žodžio garsus ar keitė garsus vietomis (*ai. ia)*

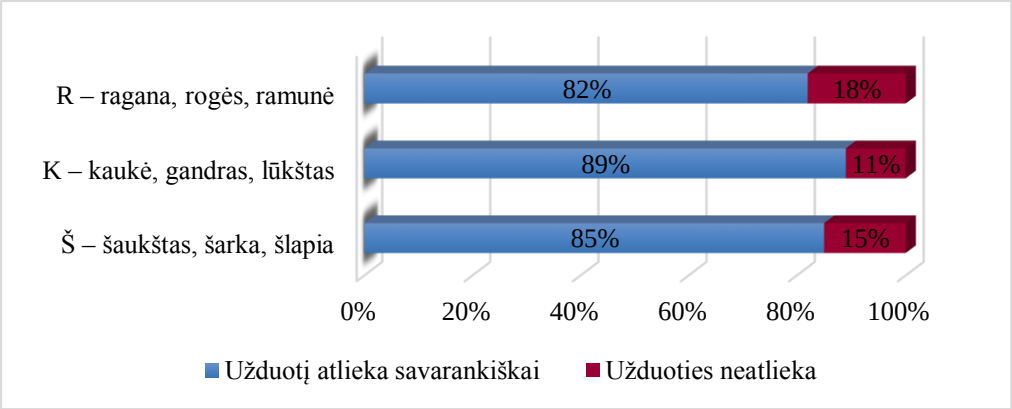
Kita fonologinio suvokimo gebėjimų vertinimo užduotimi buvo siekiama išsiaiškinti, kaip vaikai geba nustatyti paskutinį žodžio garsą, kai žodis baigiasi priebalsėmis. Tyrimo duomenys atskleidė, kad 62% geba savarankiškai atlikti šio pobūdžio užduotį (žr.13 paveikslą).

13 pav. Gebėjimas nustatyti žodžio paskutinį garsą, kai žodis baigiasi priebalsėmis, %

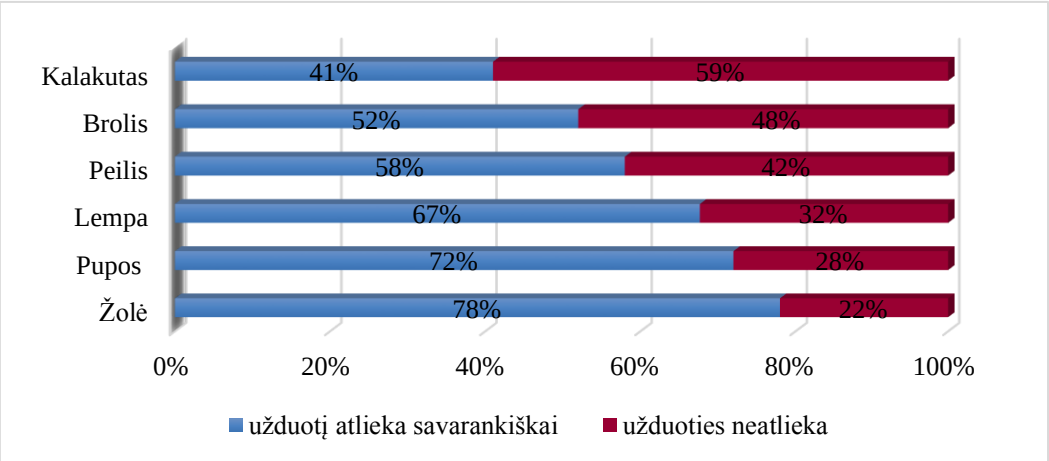
Šių užduočių bloke geriausiai šešiamečiams sekėsi nustatyti žodžio *asilas* paskutinį garsą, tačiau pasitaikė atvejų, kad respondentai šį garsą keitė kitu garsu: *asilas → asilaš*. 66% tyrimo dalyvio teisingai nustatė garsą žodyje *daug.* Šešiamečiai dažniausiai klaidinguose atsakymuose nurodydavo garsą *u* bei *k (daug → da(u)g, dauk).* Žymiai mažesnė procentinė išraiška (60%) pasiskirstė nustatant paskutinį garsą dviejų priebalsių derinyje. Dažniausiai vaikai nurodydavo priešpaskutinį žodžio garsą (*krypt → kry(p)t*). Šių užduočių bloke šešiamečiams sunkiausiai sekėsi nustatyti garsą trijų priebalsių derinyje, kadangi tik šiek daugiau nei pusė tyrimo dalyvių (54%) gebėjo savarankiškai atlikti šią užduotį. Respondentai dažniausiai pateikė klaidingus atsakymus keisdami garsą *š* lengvesniu garsu – garsu *s* arba nurodydami kitą garsą. Palyginus gautus šių užduočių bloko tyrimo rezultatus, galima teigti, kad priešmokyklinio amžiaus vaikai pasižymi prastesniais gebėjimais nustatant paskutinįjį žodžio garsą priebalsių derinyje.

Kitoje užduotyje respondentų buvo prašoma nustatyti, ar nurodyti žodžiai prasideda tuo pačiu garsu. Remiantis gautais tyrimo duomenimis, galima teigti, jog didelė dalis šešiamečių pasižymi gebėjimais nurodyti, kad žodžiai prasideda tuo pačiu arba skirtingu garsu. Tad galima daryti prielaidą, jog tyrimo dalyviai šioje užduotyje turi įvaldę foneminio suvokimo pradmenis (žr. 14 paveikslą).

14 pav. Gebėjimas nurodyti, ar žodžiai prasideda tuo pačiu garsu, %

Tiriant foneminio lygmens gebėjimus, tyrimo dalyvių buvo prašoma sujungti vertintojo pateiktus garsus į žodį (žodžiai skirtingo ilgumo, su dvibalsiais, dviejų, trijų priebalsių samplaikoje). Šią užduotį gebėjo atlikti 74% priešmokyklinio amžiaus vaikų (žr. 15 paveikslą).

15 pav. Gebėjimas sujungti garsus į žodį, %

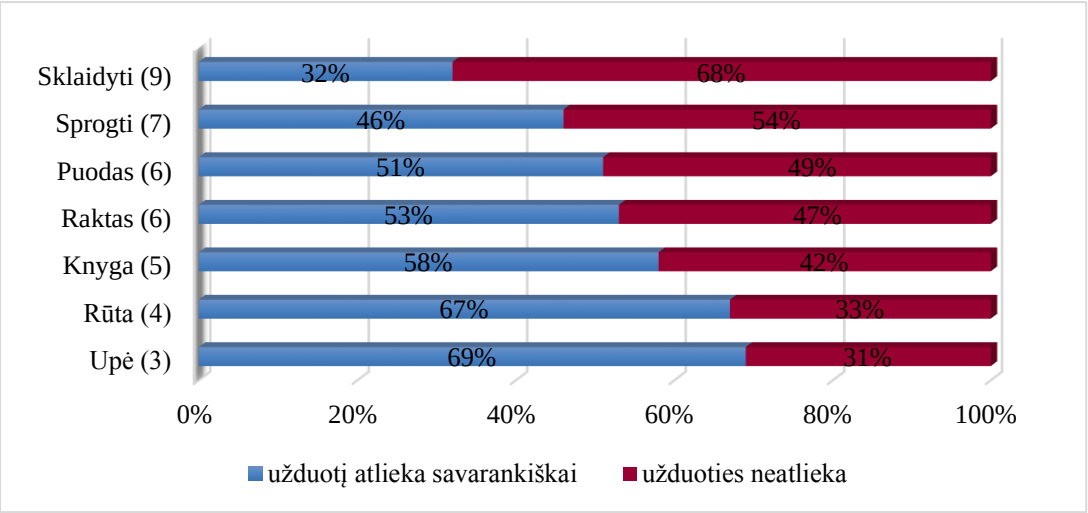
Jungdami žodį, kurį sudarė keturi garsai, respondentai dažniausiai praleisdavo pirmą garsą arba keisdavo kitais garsais (*žolė → žolė, olė, žorė, orė*). Penkis garsus teisingai sujungė į žodį 72% respondentų. Čia klaidų pobūdis panašus – respondentai praleisdavo garsą arba keisdavo kitu, akustiškai panašiai skambančiu garsu. Remiantis tyrimo duomenimis, galima teigti, kad šešiamečiams sunkiau sekėsi sujungti žodį, kurio garsinėje struktūroje yra dvibalsis. Nors garsų skaičius, kaip ir prieš tai pateiktame žodyje, buvo vienodas, tačiau respondentų teisingų atsakymų procentinė išraiška žymiai mažesnė. Tad galima teigti, kad tiriamieji šiame

amžiaus laikotarpyje dar negeba nagrinėti žodžių, kuriuose yra dvibalsiai. Respondentai pateikė tokius klaidingus atsakymus: *peilis → pelis, plis, peiris, peiliš.*

Ankstesni fonemos lygmens tyrimo duomenys atskleidė, kad šešiamečiai žymiai prasčiau atlieka tų žodžių analizę, kurioje yra priebalsių junginiai. Šios užduoties duomenys taip pat rodo, kad šešiamečiai turi menkesnius šio gebėjimo rodiklius. Garsų keitimų, praleidimų pasitaikydavo skirtingose žodžio vietose: pradžioje, viduryje, pabaigoje, pasitaikė atvejų, kad šešiamečiai praleido vieną arba abu priebalsių dėmenis (*brolis → bolis, olis, rolis, blolis, broliš*).

Prasčiausiais gebėjimais priešmokyklinio amžiaus vaikai šių užduočių bloke pasižymėjo jungdami garsus į žodį, kurį sudarė net devyni garsai. Atsakymuose vyravo garsų keitimas vietomis, žodžio prailginimas, skiemeninės struktūros iškraipymas, garsų keitimas kitais: *kalakutas → kutas, karakutas ,lakutas, katukas, kalakutaš, kalatukas kakalutas.*

Tyrimo metu vaikų buvo prašoma išskaidyti žodį į jį sudarančius garsus bei suskaičiuoti to žodžio garsus. Žodžiai buvo pateikti skirtingo ilgumo. Šią užduotį savarankiškai atliko 54% tyrimo dalyvių (žr. 16 paveikslą).

16 pav. Gebėjimas išskaidyti žodį į jį sudarančius garsus bei suskaičiuoti žodžio garsus, %

Trijų garsų žodį geba išskaidyti bei nurodyti garsų skaičių 69% vaikų. Respondentų klaidingi atsakymai rodo, kad žodyje *upė* dažniausiai buvo praleidžiamas priebalsis *p,* todėl šešiamečiai nurodė ir klaidingą garsų skaičių. Pasitaikė keli atvejai, kai garsai buvo keičiami kitais garsais (*upė → uė, opė, ubė, up*).

Keturių garsų žodį išskaidyti garsais bei juos suskaičiuoti geba 67% šešiamečių. Remiantis gautais tyrimo duomenų rezultatais, galima teigti, kad klaidų pobūdis panašus kaip ir prieš tai pateiktoje užduotyje: garsų praleidimas, painiojimas (*Rūta → luta, ūta, uta*).

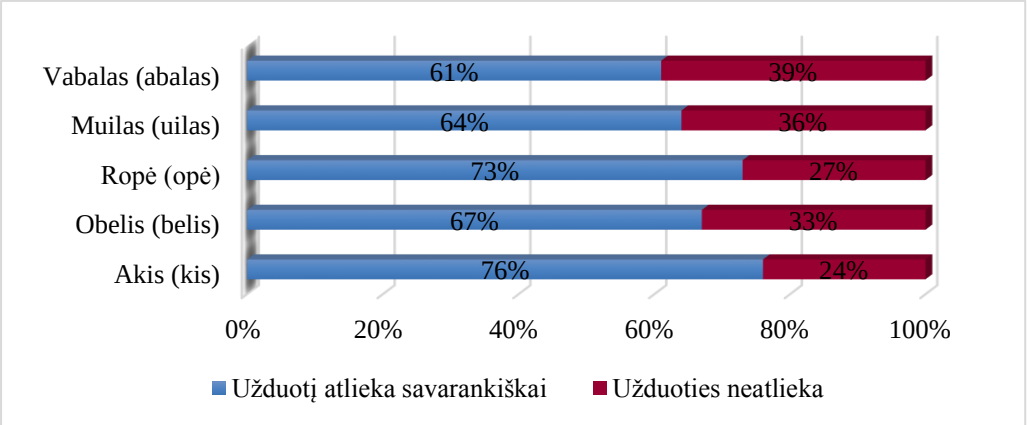
Žodį, kurį sudarė penki garsai, pagal pateiktus kriterijus gebėjo išanalizuoti 58% respondentų. Tad rezultatai rodo, kad žodžio ilgumas, garsų skaičius lemia gebėjimą atlikti aukštesnio lygmens užduotis. Pateiktas žodis buvo sudarytas iš dviejų priebalsių junginio žodžio

pradžioje. Tyrimo duomenų analizė atskleidė, kad šešiamečiai dažniausiai praleidžia vieną iš priebalsių samplaikos dėmenų (*knyga → kyga, nyga*), todėl garsų skaičius taip pat nurodomas netikslus.

Kitoje užduotyje buvo pateikti du žodžiai, kuriuos sudarė šeši garsai. Žodžiai skyrėsi skiemenų, garsų išsidėstymo tvarka. Daugiau negu pusė tiriamųjų abu žodžius išskaidė teisingai. Tačiau klaidų pobūdis skyrėsi. Žodyje *raktas*, kurio garsinėje struktūroje buvo dviejų priebalsių derinys, dažniausiai vaikai klydo praleisdami vieną arba abu priebalsių dėmenis. Pasitaikė atvejų, jog priebalsių junginiai buvo keičiami vietomis, tarp dėmenų buvo įterpiama balsė (*raktas → ratas, rakas, ras, latas, lakas, aktas, ratkas, ratakas*). Žodį *puodas* teisingai išskaidė garsais tik 51% tyrimo dalyvių. Vienas dažniausių klaidingų atsakymų buvo dvibalsio vieno dėmens praleidimas (*puodas → podas, pudas*).

Žodį, prasidedantį trijų priebalsių deriniu, geba išskaidyti 46% priešmokyklinio amžiaus vaikų. Remiantis gautais tyrimo duomenimis, galima teigti, kad šešiamečiams sunku išlaikyti atmintyje tokį garsų skaičių, t. y. negeba atlikti fonologinės analizės. Respondentai atmintyje neišlaikė nurodyto žodžio garsinės sekos: negebėjo įvardinti dviejų paskutiniųjų žodžio garsų, buvo praleidžiamas vienas kuris nors priebalsių samplaikos dėmuo (*spogti, sogti, šplogti, srogti progti, sprogo*). Tyrimo duomenų analizė atskleidė, kad nedidelė procentinė išraiška tyrime dalyvavusių priešmokyklinio amžiaus vaikų geba išskaidyti žodį, kurio garsinė seka sudaryta iš devynių garsų bei priebalsių samplaikos derinio (32%). Šios užduoties klaidingų atsakymų analizė bylojo, kad šešiamečiams būdinga praleisti du priebalsių dėmenis, be to, sunkiau išlaikyti atmintyje garsų seką. Tyrimo duomenys atskleidė, kad respondentai teisingai gebėjo nurodyti tik pirmuosius penkis žodžio garsus, o likusieji keturi garsai buvo praleidžiami, keičiami vietomis, keičiami kitais. Taip pat respondentai nurodė, kad neatsiminė paskutiniųjų trijų garsų, todėl negebėjo teisingai suskaičiuoti (*sklaidyti → skraidyti, skaidyti, škaidyti, saidyti, sklai, kaidyt*).

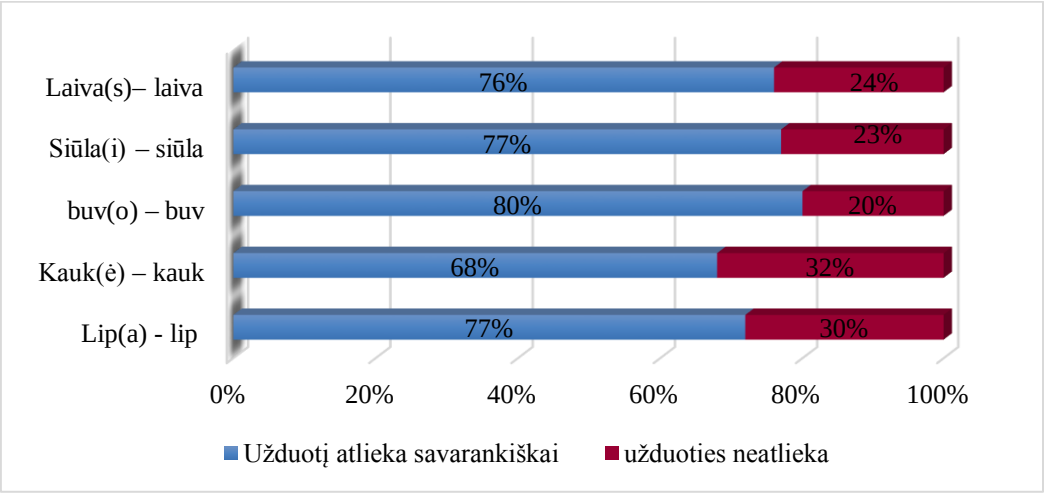
Tyrimo dalyvių buvo prašoma pasakyti nurodytą žodį be pirmo garso. Tyrimo duomenų analizė atskleidė, jog 68% tyrimo dalyvių geba nurodyti žodį be pirmo garso. Tačiau svarbu paminėti, kad rezultatai priklausė nuo to, kokia garsinė seka buvo žodyje bei kokie garsai buvo išsidėstę žodžio gale (žr. 17 paveikslą).

17 pav. Gebėjimas pasakyti žodį be pirmojo garso, %

Trumpesnius žodžius be pirmo garso *(akis, ropė)* gebėjo įvardinti panaši respondentų dalis (76% ir 73%). Tuo tarpu žodį *obelis* be pirmojo garso teisingai nurodė mažiausiai tyrimo dalyvių, todėl galima teigti, kad šešiamečiams sunkiau sekėsi įvardinti žodžio likusias dalis, kai jis prasideda priebalsiu, nes daugiausiai klaidingų atsakymų pateikta praleidžiant šį garsą *(belis → elis)*. Remiantis gautais tyrimo duomenimis, galima teigti, kad didesnė respondentų dalis teisingai nurodė žodį be pirmojo garso, kurio pabaigoje buvo panašios galūnės: *muilas, vabalas.*

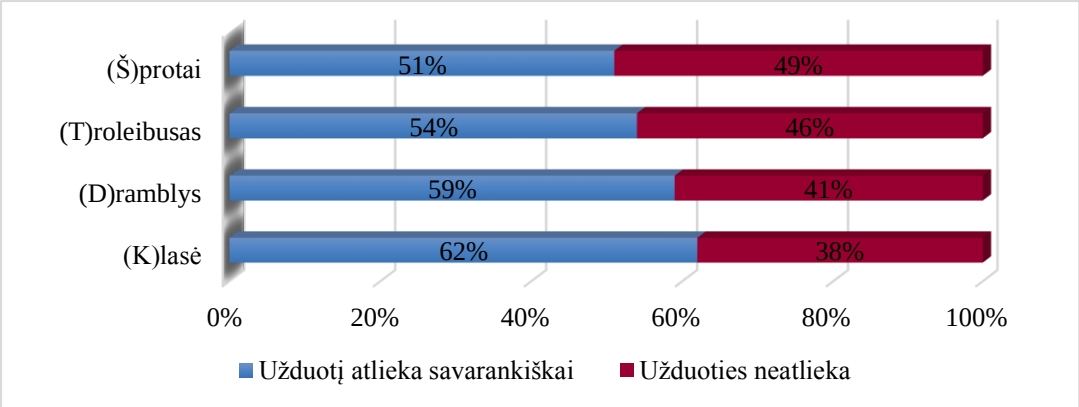
Siekiant ištirti, ar priešmokyklinio amžiaus vaikai geba nustatyti žodžio paskutinįjį garsą, respondentams buvo pateikti penki žodžiai, kurie baigėsi balsiu arba priebalsiu. Tyrimo duomenų analizė atskleidė, kad 75% tyrimo dalyvių šią užduotį geba atlikti savarankiškai (žr. 18 paveikslą).

18 pav. Gebėjimas pasakyti žodį be paskutiniojo garso, %

Išanalizavus tyrimo medžiagą paaiškėjo, kad gebėjimas pasakyti žodį be paskutiniojo garso priklausė nuo žodžio ilgumo bei garsų sekos išsidėstymo: kuo mažiau garsų sudarė žodį, tuo didesnis teisingų atsakymų skaičius buvo pateiktas. Be to, šešiamečių aukštesni gebėjimai priklausė nuo tuo, koks garsas buvo išsidėstęs žodyje priešpaskutinis. Analizė atskleidė, kad esant balsiui respondentams sekėsi žymiai lengviau panaikinti žodžio paskutinį garsą, tuo tarpu esant priebalsiui gebėjimai buvo prastesni – respondentai klydo praleisdami garsus, dvibalsį, keisdami juos kitais: *kaukė → kak; laivas → lava, lova.*

Gebėjimas pasakyti žodį be pirmo garso priebalsių derinyje yra viena iš sunkiausiai įveikiamų užduočių priešmokyklinio amžiaus vaikams (Gruba, 2012). Siekiant ištirti šį šešiamečių gebėjimą, buvo pateiktos keturios priebalsių samplaikos grupės: 1) kl; 2) dr; 3) tr; 4) špr. Tyrimo duomenys atskleidė, kad tik 56% šešiamečių geba pasakyti žodį be pirmo garso priebalsių junginyje (žr. 19 paveikslą).

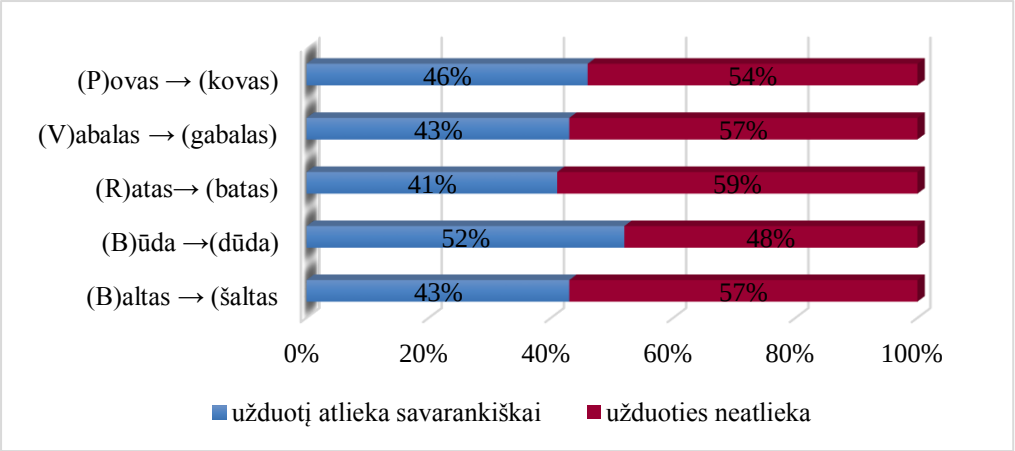
19 pav. Gebėjimas pasakyti žodį be pirmo garso priebalsių derinyje, %

Remiantis gautais tyrimo duomenimis galima teigti, kad sunkiausiai respondentams sekėsi panaikinti žodžio pirmą garsą *dviejų* priebalsių samplaikos grupėje *tr (54%)*. Respondentai klydo iškreipdami šio žodžio garsinę seką, nurodydavo žodį ne be pirmo garso, o be dviejų priebalsių dėmenų, keitė skiemenis vietomis (*toleibusas, tlaleibusas, laleibusas, rolebusas).* Tačiau galima daryti prielaidą, kad tokius rezultatus galėjo lemti ir žodžio ilgumas, kadangi žodis *troleibusas* buvo ilgiausias šioje užduotyje pateiktas žodis.

Panaši procentinė išraiška (62%–59%) pasiskirstė tarp gebėjimo pasakyti žodį be pirmojo garso priebalsių derinių *kl, dr* grupėse. Remiantis respondentų pateiktais klaidingais atsakymais, galima teigti, kad šešiamečiai geba nurodyti žodį ne be pirmojo garso, tačiau keisdami garsų išsidėstymo vietą: *klasė → kasė, asė; dramblys → damblys, amblys, dablys, dlamblys.* Prasčiausiai šių užduočių bloke seksi nurodyti žodį be pirmojo garso trijų priebalsių derinyje (51%). Kaip ir ankstesniuose atsakymuose, remiantys gautais tyrimo duomenimis, galima pamatyti bendrus klaidų išsidėstymo dėsningumus: šešiamečiai praleidžia du arba visus

priebalsių dėmenis, nesilaiko žodžio garsinės sekos, priebalsius keičia kitais, artikuliaciniu požiūriu lengvesniais: *šprotai → potai, šotai, šortai, otai.*

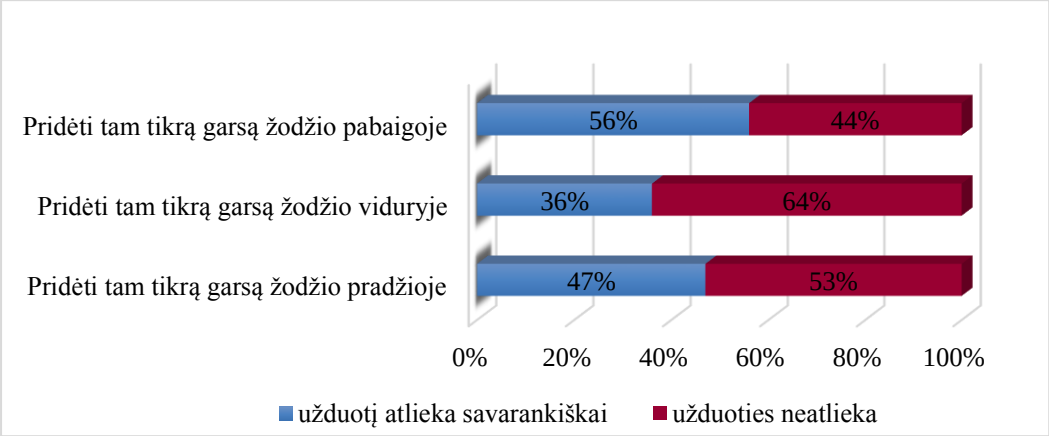
Kitos užduoties bloke respondentų buvo prašoma pakeisti žodžio pirmą garsą nurodytu garsu (žr. 20 paveikslą).

20 pav. Gebėjimas pakeisti žodžio tam tikrą garsą nurodytu garsu, %

Lengviausiai vaikams buvo pakeisti garsą į tuos garsus, kurie buvo akustiškai tarpusavyje panašūs: *būda → dūda* (52%). Kituose pateiktuose žodžiuose teisingų atsakymų procentinė išraiška pasiskirstė beveik vienodai (41%–43%). Todėl, remiantis gautais tyrimo duomenimis, galima teigti, kad garso keitimas vienu ar kitu nurodytu garsu neturi dideles reikšmės šių užduočių gebėjimams atlikti. Galima daryti prielaidą, kad šiame amžiaus laikotarpyje šešiamečiai dar nėra pakankamai įgudę manipuliuoti garsais, t. y. keisti vieną žodžio garsą kitu garsu.

Paskutinėse fonemos lygmens užduotyse buvo siekiama ištirti, kaip priešmokyklinio amžiaus vaikai geba pridėti prie pasakyto garso tam tikrą garsą žodžio pradžioje, viduryje, pabaigoje (žr. 21 paveikslą).

21 pav. Gebėjimas pridėti tam tikrą garsą žodžio pradžioje, viduryje, pabaigoje, %

Šių užduočių bloke aukštesni gebėjimai pasireiškė pridedant nurodytą garsą žodžio pabaigoje (56%). Šiek tiek mažesnė tyrimo dalyvių dalis (47%) pridėjo prie nurodyto žodžio garsą pradžioje. Pridėti prie pasakyto žodžio tam tikrą garsą žodžio viduryje geba tik 36% šešiamečių. Šiame užduočių bloke dažniausiai respondentai nurodydavo, kad nežino atsakymo. Rečiau pasitaikė žodžio garsines struktūros iškraipymų bei garsų keitimo kitais. Remiantis gautais tyrimo duomenimis, galima teigti, kad gebėjimai pridėti garsą prie nurodyto žodžio tam tikroje žodžio vietoje skiriasi – šiame amžiaus laikotarpyje šešiamečiams žymiai geriau sekasi pridėti garsą žodžio pabaigoje negu žodžio viduryje.

* * *

Apibendrinant gautus tyrimo duomenis galima teigti, kad priešmokyklinio amžiaus vaikų gebėjimai manipuliuoti garsais yra žemiausi, palyginus su kitais fonologinio suvokimo lygmenimis: žodžio, rimo, skiemens. Remiantis gautais tyrimo duomenimis galima teigti, kad aukščiausi gebėjimai pasireiškė fonemos lygmenyje nustatant žodžio garsą, tačiau garso išsidėstymo vieta lėmė skirtingą teisingų atsakymų skaičių, kadangi aukštesnieji gebėjimai pasireiškė nustatant žodžio pirmą ir paskutinį garsą, o nustatyti žodžio vidurinį garsą gebėjo tik nedidelė dalis tyrimo dalyvių.

Tyrimo duomenų analizė atskleidė, kad šešiamečiai pasižymi aukštesniais gebėjimais sujungti garsus į žodį negu išskaidyti žodį į jį sudarančius garsus, be to, galima daryti prielaidą, kad žodžio ilgumas lėmė gebėjimą atlikti užduotį, kadangi trijų – penkių garsų žodžius šešiamečiai gebėjo išskaidyti, o didesnį garsų kiekį turinčiuose žodžiuose padarė daugiau klaidų. Remiantis gautų tyrimo duomenų analize, galima prieiti prie išvados, kad žodžio pradžią atmintyje vaikai išlaikė, tačiau ilgesnių nei keturių garsų žodžių pabaigos tiksliai nebeprisiminė, todėl, pasinaudodami turimomis žiniomis, bandė ištarti panašią arba girdėtą pabaigą.

Gebėjimo pasakyti žodį be pirmo, paskutinio garso bei priebalsių derinyje tyrimo dalyvių procentinė išraiška pasiskirstė nevienodai. Šešiamečiai šiame užduočių bloke pasižymėjo aukštesniais gebėjimais pasakyti žodį be paskutinio garso, o žemesniais gebėjimais – žodį be pirmo garso priebalsių derinyje.

Remiantys gautais tyrimo duomenimis galima teigti, kad šešiamečiai sugeba ištarti įvairaus sunkumo žodžius, bet nustatyta, kad šiame amžiaus tarpsnyje dar turi kalbos trūkumų: neištaria sudėtingesnės struktūros žodžių, palengvina jų tarimą, sunkesnės artikuliacijos priebalsius (š, ž, č, dž, r) praleidžia ar keičia kitais, lengviau artikuliuojamais priebalsiais (s, c, l ar j). Respondentų atsakymuose dažniausiai vyravo garsų keitimas, praleidimas, priebalsių junginio dėmenų praleidimas, garsų perkėlimas kitais garsais ir papildomų garsų pridėjimas.

Išvados

1. Mokslinių šaltinių ir teisinių dokumentų analizė atskleidė, kad priešmokyklinis ugdymas – tai privalomas, kokybiškas vaiko ugdymas(is), suteikiant jam galimybę tyrinėti, aktyviai veikti bei pozityviai socializuotis. Fonologinis suvokimas (supratimas) dažniausiai apibrėžiamas, kaip asmens gebėjimas įsisąmoninti sakytinės kalbos garsų sandarą. Fonologinio suvokimo gebėjimų turinį sudaro: žodžiai, rimas, skiemenys, fonemos. Pirmiausia vaikai pradeda manipuliuoti žemesnio sudėtingumo lingvistiniais vienetais, vėliau aukštesniais. Taip pat fonologinis suvokimas yra įvardijamas kaip prevencinė priemonė mokymosi (skaitymo, rašymo) sutrikimams atsirasti.
2. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad priešmokyklinio amžiaus vaikų gebėjimai manipuliuoti skirtingais lingvistiniais vienetais yra nevienodi. Fonologinio suvokimo gebėjimų vertinimo metu gauti tyrimo duomenys atskleidė, kad šešiamečiai demonstruoja aukštesnius gebėjimus manipuliuoti žodžio, rimo, skiemens lygmeniu, tačiau prastesni gebėjimai pasireiškė manipuliuojant fonemomis. Galima teigti, kad šio tyrimo rezultatai pagrindė ankstesnių užsienio autorių tyrimų išvadas.
3. Aukščiausiais gebėjimais šešiamečiai pasižymėjo atlikdami žodžio lygmens užduotis, tačiau silpniausi šio lygmens gebėjimai pasireiškė skaičiuojant sakinių žodžius, sudarytus iš daugiau nei penkių žodžių. Šešiamečiai pasižymi aukštais gebėjimais atpažinti besirimuojančius žodžius. Silpnosios šio lygmens sritys yra sujungti žodžio pirmą garsą ir likusią žodžio dalį. Tyrimu nustatyta, kad šešiamečių vaikų skiemens lygmens gebėjimai yra tik iš dalies išugdyti. Šio amžiaus vaikai geba išskaidyti, sujungti ir suskaičiuoti 2–3 skiemenų žodžius. Taip pat išryškėjo dar viena probleminė šio lygmens sritis – gebėjimas įvardinti žodį be pirmojo, vidurinio (ypač) bei paskutiniojo skiemens. Fonemos lygmenyje šešiamečiai pasižymi aukščiausiais gebėjimais nustatant žodžio pirmą bei paskutinį garsą, geba sujungti ne daugiau nei penkis garsus į žodį. Silpnosios šio lygmens sritys išryškėjo nustatant žodžio vidurinį garsą, skaidant žodį į jį sudarančius garsus, nurodant žodį be tam tikro garso, pridedant tam tikrą garsą prie nurodyto žodžio. Tyrimu nustatyta, kad šešiamečiai pasižymi prastais gebėjimais manipuliuojant fonemomis, turinčiomis priebalsių samplaikas.

Literatūra

1. Auksoriūtė, V. (2010). *Ketverių metų vaikų gebėjimas tarti kalbos garsus.* Bakalauro darbas. Šiaulių universitetas.
2. Anthony, J. L., Francis, D. J. (2005). Development of phonological awareness. *Current Directions in Psychological Science*, 14, 255–259.
3. Anthony, J. L., Lonigan, C. J. (2004). The nature of phonological sensitivity: Converging evidence from four studies of preschool and early gradeschool children. *Journal of Educational Psychology*. 96, 43–55.
4. Balčiūnienė, I. (2005). Asmeninių įvardžių reikšmės ir funkcijų įsisavinimas. *Kalbotyra*, 54 (1), 41–50.
5. Balčiūnienė, I. (2009). *Pokalbio struktūros analizė kalbos įsisavinimo požiūriu.* Daktaro disertacija. Vytauto Didžiojo universitetas. Kaunas.
6. Balčiūnienė, I., Kalninytė, A. (2013). Priešmokyklinio amžiaus vaikų rišliojo pasakojimo ypatybės. *Kalbos kultūra*, 86, 212-236.
7. Bowen, C. (2009). *Children's speech sound disorders.* Oxford: Wiley-Blackwell.
8. Blaiklock, K. E. (2004). The importance of letter knowledge in the relationship between phonological awareness and reading . *Journal of Research in Reading*, 27, p. 36–57.
9. Carroll J. M., Snowling M. J., Hulme C., Stevenson J. (2003). The development of phonological awareness in preschool children. *Developmental Psychology*, 39 (5), 913–923.
10. Clark, N. B., McRoberts, G. W., Shankweiler, D. P., Braze., D. (2012). Immediate memory for pseudowords and phonological awareness are associated in adults and pre-reading children. *Clinical Linguistics Phonetics*, 26 (7), 577–596.
11. Dabašinskienė, I., Kamandulytė-Merfeldienė, L. (2014). Šalutiniai pažyminio sakiniai: kodėl vaikams sunku juos suprasti? *Kalbotyra*, 66, 7–26.
12. Dave, S. (2013). Development of Phonological Awareness for Pre-school andKindergarten Students at Risk of Reading Failure. http://montessoriedmonton.com/wp-content/uploads/2013/09/Phonological_Awareness_-_A_Thesis_by_Surabhi_Dave.pdf (žiūrėta 2017-01-19)
13. Dressler, W. U., Dziubalska-Kołaczyk, K. (2006). Proposing morphonotactics. *Rivista di Linguistica*, 18(2), 249-266.
14. Dukynaitė, R., (2010) *Kaip Europoje rūpinamasi vaikyste?*: Tyrimo ataskaita. http://www.upc.smm.lt/projektai/pletra/Konferencija/I.1.%20Rita%20Dukynaite.pdf. (žiūrėta 2017-02-11)

15. Dziubalska-Kołaczyk, K. (2004). Modern natural phonology: the theory for the future. *English Language, Literature and Culture*. Selected papers from the 13th PASE conference, Poznań.http://wa.amu.edu.pl/kdk/sites/default/files/artykul_PASE.pdf (žiūrėta 2017-01-18).
16. Garšvienė, A., Ivoškuvienė, R. (1993). *Logopedija*. Kaunas: Šviesa.
17. Garšvienė, A., Ivoškuvienė, R. (2003). Vaikai, turintys kalbėjimo, kalbos ir kitų komunikacijos sutrikimų. *Specialiojo ugdymo pagrindai,* 295–310.
18. Garšvienė, A., Juškienė, G. (2008). Priešmokyklinio amžiaus vaikų tarimo ypatumai. *Jaunųjų mokslininkų darbai,* 2 (18), 78–84.
19. Gaulienė, V., Giedrienė, R., Grikainienė, L. (2000). *Kalbos tyrimas:* metodinė priemonė. Vilnius: Žuvėdra.
20. Gedutienė, R. (2010). Fonologinio supratimo koncepcija pedagoginėje psichologijoje. *Psichologija, 41*, 7–17.
21. Giedrienė, R. (2011). *Specifiniai mokymosi sutrikimai ir vaiko socializacija*. Monografija. Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas.
22. Girdenis, A., Karosienė, V. (2010). *Bendrinės lietuvių kalbos statistinė struktūra: fonologijios dalykai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
23. Glebuvienė, V. S., Tarasonienė, A. L. (2008). Šiuolaikinės informacinės technologijos ir vaikų žaidimai. *Pedagogika, 89*, 70–74.
24. Gormley, W.T., Phillips, D., Gayer T. (2008). Preschool Programs Can Boost School Readiness. *Science Magazine*.http://www.startingat3.org/resources/preschoolEducation.html (žiūrėta 2016-12-19).
25. Gražienė, V., Jonynienė, V. (2015) *Jūsų vaikas – priešmokyklinukas.* Metodinės rekomendacijos tėvams. Vilnius: Lodvila.
26. Gruba, J. (2010). Test do badania sluchu fonemowego u dzieci w wieku przedszkolnym: wybrane zgadnienia. *Rzeczywistosc edukacyjna i kulturowa w sytuacji zmiany społecznej*, 6, 348–355.
27. Gruba, J. (2012). *Ocena sluchu fonemowego u dzieci w wieku przedszkolnym*. Katowice: Uniwersytet Sląski.
28. Gruba, J. (2012). Model lateralizacji a poziom sluchu fonemowego u dzieci w wieku przedzkolnym – analiza badań. *Logopedia: wybrane aspekty historii i praktyki,* 4, 147–163.
29. Gruba, J. (2011). Analiza opozycji istotnych w badaniu słuchu fonomowego u dzieci w wieku przedszkolnym. *Wybrane problemy logopedyczne,* 10 (5) 29–50.
30. Hamann, C., Schmitz, C. (2005). *Phonetics and Phonology*. Reader for First Year English Linguistic.

http://www.unioldenburg.de/fileadmin/user_upload/anglistik/personen/corneli.haman/Phonology.pdf. (žiūrėta 2016-12-14).

31. Hatcher, P. J. (1994),.Ameliorating EarlyReading Failure by Integrating the Teachingof Reading and Phonological Skills: The Phonological Linkage Hypothesis. *Child Development*, 65 (1), 41–57. http://www.jstor.org/discover/10.2307/1131364?uid=3738480&uid=2129&uid=2&uid=7
32. Juodaitytė A. (2002). *Socializacija ir ugdymas vaikystėje*. Vilnius.
33. Juodaitytė A. (2004). Vaikystės pedagogo pasaulėžiūrinė koncepcija: „laisvojo“ ugdymo kontekstas. *Pedagogika,* 70, p. 87–91,
34. Juodaitytė A.; Kazlauskienė A.; Gaučaitė R.; Ušeckienė L.; Bakutytė R. (2008). *Gyventojų informavimo apie ikimokyklinį ir priešmokyklinį ugdymą būklė ir patirtis*: Mokslinio tyrimo ataskaita.https://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/Gyventoju%20informavimo%20tyrimas%2009_02_05.pdf (žiūrėta 2016-11-08).
35. Juškuvienė, R., Luneckienė, A., Palačionienė, L., Petrilionienė, B. ir kt. (2008). *Ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos ir elgesio sutrikimų, ugdymas*. Metodinės rekomendacijos ikimokyklinio ugdymo pedagogams ir tėvams. Vilnius: Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras.
36. Kaffemanienė, I. (2006). *Negalės ir socialinės gerovės tyrimų metodologiniai aspektai.* Metodinė priemonė bakalaurantams ir magistrantams. Šiauliai: Šiaulių universiteto biblioteka.
37. Kaffemanienė, I., Reseckienė, L. (2008). Ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos ir komunikacijos sutrikimų, individualizuoto motorikos ir kalbinių gebėjimų ugdymo ypatumai. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 2(18), 140–148.
38. Kairienė, D. ir kt. (2015). *Vaikų kalbėjimo ir kalbos vertinimas, sutrikimų diferencijavimas ir identifikavimas.* Metodinė priemonė. Šiauliai: Lietuvos logopedų asociacija.
39. Kairienė, D., Daniutė, S. (2015). Kognityvinės lingvistinės kilmės vaikų garsų tarimo sutrikimų apibrėžtys, identifikavimas ir diferencinės charakteristikos. *Specialusis ugdymas*, 2 (33) 91–110.
40. Kamandulytė, L. (2005). Vaikiškosios kalbos registras. *Gimtoji kalba,* 7, 12–16.
41. Kamandulytė, L. (2006). Morfonotaktikos įsisavinimas. *Didaktika,* 1, 84–88.
42. Kamandulytė, L. (2009). *Lietuvių kalbos būdvardžio įsisavinimas: leksinės ir morfosintaksinės ypatybės.* Daktaro disertacija. Vytauto Didžiojo universitetas.
43. Kniukštaitė, S. (2005). *Fonologinis suvokimas ir jo įtaka formuojant skaitymo įgūdžius pradiniame etape.* Magistro darbas. Vilniaus pedagoginis universitetas.

44. Krasowicz-Kupis, G., Borkowska, A. R., Pietras, I. (2013). Rapid Automatized Naming, Phonology and Dyslexia in Polish Children. *Medical Science Monitor,* 15 (9), 460 – 469.
45. Krivickaitė, E., Dabašinskienė, I. (2013). Lietuvių kalbos fonologijos įsisavinimas: netikrų žodžių kartojimo eksperimentinis tyrimas. *Kalbos kultūra*, 86, 237–255.
46. Krivickaitė, E. (2014). Fonotaktikos įsisavinimo tyrimas išgalvotų žodžių pakartojimo testutipinės ir sutrikusios vaikų kalbos grupėse. *Specialusis ugdymas,* 2 (31), 83–105.
47. Krivickaitė, E. (2016). *Vaikų kalbos fonotaktikos raida.* Daktaro disertacija. Vytauto Didžiojo universitetas.
48. Lof, G. L. (2011). *An Update on Some Clinical Practices for Speech Sound Disorders.* Dept. of Communication Sciences and Disorders http://www.ohioslha.org/pdf/Convention/2011%20Handouts/SC8SpeechLofC.pdf. (žiūrėta 2016-12-17)
49. Lof, G. L. (2015). *An Update on Some Clinical Practices for Speech Sound Disorders*. OSSPEAS 2015 Conference: New Frontiers in Communications. Columbus, OH http://www.osspeac.org/wp-content/uploads/2015/08/Clinical-Practice-Handout.pdf.
50. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. (2011). *Valstybės žinios.* Nr. 38-1804 https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.395105 (žiūrėta 2017-01-10)
51. Lietuvos Respublikos priešmokyklinio ugdymo bendroji programa (2014). *Valstybės žinios*. Nr. 5-214.
52. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija (2014). *Švietimas visiems: UNESCO iniciatyvos įgyvendinimas Lietuvoje:* Tyrimo ataskaita.https://www.smm.lt/uploads/lawacts/docs/764_107f2f0d6f59f3b3e36f6c5541569414.pdf (žiūrėta:2017-01-10).
53. Lietuvos Respublikos švietimo strategija 2013–2022. *Valstybės žinios.* Nr. 140-7095
54. Lietuvos Respublikos pažangos strategija „Lietuva 2030“. Valstybės žinios. Nr. 61-3050
55. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija. (2014). Priešmokyklinis ugdymas – nuo visuotino prie privalomojo. *Švietimo problemos analizė*, 11 (116), 1–8 .
56. Lingvodidaktikos terminų žodynas. (2012). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
57. Malinauskienė, D. (2006). Priešmokyklinio ugdymo pakopos svarba vaikų socialinės kompetencijos ugdymui. *Socialinis darbas,* 5 (1), 166–122.
58. Mazolevskienė, A. (2006). Priešmokyklinio amžiaus dvikalbių vaikų lietuvių kalbos gebėjimų ugdymas, taikant komunikacinį metodą. *Pedagogika*, (83), 143–147.
59. Monkevčienė, O, Glebuvienė, V. S., Stankevičienė, K., Jonilienė, M., Montvilaitė S., Mazolevskienė, A. (2009). *Ikimokyklinio, priešmokyklinio ugdymo turinio ir jo įgyvendinimo kokybės analizė:* Ataskaita.

http://www.upc.smm.lt/projektai/pletra/Tyrimai/VPU%20tyrimo%20ataskaita/Ikimokyklinio,%20priesmokyklinio%20ugdymo%20turinio%20ir%20jo%20%20igyvendinimo%20kokybes%20analize%20Tyrimo%20ataskaita%202009%2011%2005.pdf (žiūrėta 2017-01-15).

60. Monkevičienė, O., Glebuvienė, V., S. (2011). *Metodinis leidinys priešmokyklinio ugdymo pedagogams.* Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas.
61. Ruškus, J., Žvirdauskas D., ir kt. *Ikimokyklinis, priešmokyklinis ugdymas Lietuvoje:* Būklės ir galimybių tyrimas. http://www.upc.smm.lt/ugdymas/ikimokyklinis/failai/Ikimokyklinis_priesmokyklinis_ugdymas_Lietuvoje_mokslo_%20studija.pdf (žiūrėta 2017-02-01).
62. Ruzaitė J., Dabašinskienė I. 2010: Specific Language Impairment: Adaptation of a Screening Test for Lithuanian. *Darbai ir Dienos, 54*, 277–300.
63. Ruškys, A., Kiliuvienė, D. (2002). Vaiko kalbinės sambrandos tyrimas. *Pedagogika,* 57, 68–72.
64. Shtereva, K. (2014). Dvigubo nepakankamumo hipotezė ir disleksijos tikimybė. *Specialusis ugdymas, 1 (30),* 93–111.
65. Selevičienė, E. (2013). Filologijos studenyų fonologinio supratimo ugdymas pasitelkiant poezija. *Socialinių mokslų studijos,* 5 (3), 849–863.
66. Stainthorp, R. (2004). W(h)ither phonological awareness? Literate trainee teachers' lack of stable knowledge about the sound structure of words. *Educational Psychology*, 6, 753–765.
67. Stoel-Gammon, C. (2011). Relationships between lexical and phonological development in young children. *Journal of Child Language*, 38, 1–34.
68. The Effective Provision of Pre-school Education (EPPE) project (2003): findings from the Pre-school period. Research Brief. No: RBX15-03, October http://www.ioe.ac.uk/RB_summary_findings_from_pre-school(1).pdf (žiūrėta 2017-01 10).
69. Wiley, D. A. (2000). *Connecting Learning Objects to Instructional design Theory: a definition, a Metaphor, and a Taxonomy*. Utah State University.
70. Žukauskienė, R. (2012). *Raidos psichologija: integruotas požiūris*. Vilnius: Margi raštai.

Kristina Jundo

PHONOLOGICAL AWARENESS SKILLS OF PRESCHOOL CHILDREN

The Bachelor Theses

Summary

Pre-school age is very important for linguistic maturity and linguistic preparation for school. Language skills of children at the age of six are very important for everyday life, for their successful development. Phonological awareness skills – perhaps the strongest factor that prevents reading and writing success. It is necessary to achieve high-quality phonological awareness skills assessment before the child begins to attend the 1st grade.

Bachelor's work reveals phonological awareness skills of preschool children. Based on the scientific and legal analysis of the sources, it is described the concept of phonological awareness, phonological awareness skills development and the interface of phonological awareness with learning (reading, writing) disorders in pre-school education.

The survey included 104 – preschool-age children (six years) from various Lithuanian cities and districts who are educated in different types of educational institutions (preschool institutions, general education schools). The survey was carried out with questionnaire of phonological awareness skills evaluation.

Empirical survey data have demonstrated that preschool children's abilities to manipulate different linguistic units are unequal. The survey data revealed by the phonological awareness skills assessment indicates that in the period at the age of six years children have a higher capacity to manipulate the lower complexity of linguistic units: word, rhyme, syllable, but a worse capacity to manipulate the higher linguistic unit – phoneme. The study analysis has revealed that the typical six-year child replaces the heavier sounds of articulation in the words with lighter sounds or skips them at all. Also, there are some typical errors such as: it is lack of the coherence of words in the sentences longer than four words, it is indicated only one component of a compound word, the syllabic structure of the word is not considered by division in syllables, the syllable boundaries are incorrectly determined, there is not sound sequence.

Key words: primary education, preschool age, phonological awareness, phonological awareness skills, linguistic units.

PRIEDAI

1 priedas

FONOLOGINIO SUVOKIMO GEBĖJIMŲ VERTINIMO TESTAS

Vardas, pavardė_____ **Kalba, arba kalbos, kuriomis bendrauja**

Amžius _____ **namuose**_____

Lytis: ○ berniukas ○ mergaitė **Vertinimo data**_____

Ugdymo įstaiga: _____ **Vertino**_____

Užduoties atlikimo vertinimas: + užduotį atlieka savarankiškai; +– užduotį atlieka su pagalba; - užduoties neatlieka

1. Žodžio lygmuo						
Eil. nr.	**Gebėjimas**	**Užduotis**	**Vaiko gebėjimas atlikti užduotį**			
			+	**+ -**	**-**	**Pastabos**
1.	Suskaičiuoti, kiek žodžių yra sakinyje	*Pvz.,: gražus oras (2)*				
		Geltona saulė (2)				
		Vakar lijo lietus *(3)*				
		Aš šiandien valgiau ledus *(4)*				
		Tomas labai mėgsta žaisti futbolą *(5)*				
		Šią vasarą mes važiuosime prie jūros (*6)*				
2.	Įvardinti sudurtinių žodžių abu komponentus	*Pvz.,: ledkalnis (ledas + kalnas)*				
		Piliakalnis *(pilis + kalnas)*				
		Medkirtys *(medis + kirto)*				
		Rugpjūtis *(rugius + pjauna)*				
		Laikrodis *(laikas + rodo)*				
		Voratinklis *(voras + tinklas)*				
	2. Rimo lygmuo					
3.	Atpažinti besirimuojančius žodžius	*Pvz.,: gėlė – pelė (taip)*				
		Galva – kalva *(taip)*				
		Ežys – ožys *(taip)*				
		Batas – povas *(ne)*				
		Baimė – laimė *(taip)*				
		Voras – tvora *(ne)*				
4.	Pasakyti, kuris iš trijų išvardintų žodžių yra kitoks	*Pvz.,: rytas, rytas, ratas (ratas)*				
		Laukas, laukas, laikas *(laikas)*				
		Butas, butas, būdas *(būdas)*				
		Siūlas, suolas, suolas (*siūlas)*				
		Kova, kava, kova *(kava)*				
		Pilkas, vilkas, pilkas *(vilkas)*				

5.	Pasakyti su nurodytuoju žodžiu besirimuojantį žodį	*Pvz.,: varlė (lėlė, žolė)*				
		Šienas *(pienas, vienas)*				
		Paltas *(baltas, kaltas)*				
		Avis *(žuvis, pilis)*				
		Noras *(poras, oras, voras)*				
		Puodas *(juodas, kuodas)*				
6.	Sujungti žodžio pirmą garsą ir likusią žodžio dalį	*Pvz.,: g + ėlė – gėlė;*				
		L + ėlė – *lėlė;*				
		D + ėlė – *dėlė*				
7.	Pasakyti žodžio pirmą garsą, o po to likusią žodžio dalį	*Pvz.,: ratas – r + atas*				
		Batas – *b + atas*				
		Matas – *M + atas*				
3. Skiemens lygmuo						
8.	Išskaidyti žodį skiemenimis	*Pvz.,: lapas (la-pas)*				
		Batas *(ba-tas)*				
		Višta *(viš-ta)*				
		Kaminas *(ka-mi-nas)*				
		Pagalvė *(pa-gal-vė)*				
		Debesėlis *(de-be-sė-lis)*				
9.	Suskaičiuoti žodžio skiemenis	*Pvz.,: kėdė (2)*				
		Vata *(2)*				
		Gandras *(2)*				
		Kaulas *(2)*				
		Lėktuvas *(3)*				
		Kukurūzas *(4)*				
10.	Jungti skiemenis į žodį	*Pvz.,: na-mas (namas)*				
		Ra-tas *(ratas)*				
		Mor-ka *(morka)*				
		Kiau-ši-nis *(kiaušinis)*				
		Pa-va-sa-ris*(pavasaris)*				
		Kark-va-ba-lis *(karkvabalis)*				
11.	Pasakyti žodį be pirmo skiemens	*Pvz.,: (pa) pūga – pūga*				
		*(Me)*diena – *diena*				
		*(Py)*ragas – *ragas*				
		*(Vi)*durys – *durys*				
12.	Pasakyti žodį be vidurinio skiemens	*Pvz.,: ka(ka)va – kava*				
		Vir*(tu)*vė – *virvė*				
		Su*(te)*ma – *suma*				
		Šu*(li)*nys – *šunys*				
13.	Pasakyti žodį be paskutinio skiemens	*Pvz.,: para(ma) – para*				
		Gimti*(nė) – gimti*				
		Žino*(ma) – žino*				
		Pėlė*(da) – pelė*				
14.	Pakeisti žodyje esantį skiemenį kitu skiemeniu	*Pvz.,: (da)ma → (ma) – mama*				
		*(Be)*bras → *(ze) – zebras*				
		*(Ru)*duo → (*van)– vanduo*				
		Pasa*(ka) → (ga) – pasaga*				

4. Fonemos lygmuo						
15.	Nustatyti žodžio pirmą garsą, kai žodis prasideda balsėmis	*Pvz.,: ašara – (a)*				
		Yla – *(y)*				
		Erelis – *(e)*				
		Oras – *(o)*				
		Ūmėdė – *(ū)*				
		Inkilas – *(i)*				
16.	Nustatyti žodžio pirmą garsą, kai žodis prasideda priebalsėmis	*Pvz.,: batas (b)*				
		Musė – *(m)*				
		Herbas – *(h)*				
		Sraigė – *(s)*				
		Klevas – *(k)*				
		Skliautas– *(s)*				
17.	Nustatyti žodžio vidurinį garsą	*Pvz.,: varna – (r)*				
		Karvė – *(r)*				
		Galva – *(l)*				
		Mažas – (ž)				
		Šepetys – *(e)*				
		Suknelė – *(n)*				
18.	Nustatyti žodžio paskutinį garsą, kai žodis baigiasi balsėmis	*Pvz.,: adata – (a)*				
		Papūga – *(a)*				
		Loto – *(o)*				
		Gražu – *(u)*				
		Keptuvė – *(ė)*				
		Šachmatai – *(i)*				
19.	Nustatyti žodžio paskutinį garsą, kai žodis baigiasi priebalsėmis	*Pvz.,: arklys – (s)*				
		Asilas – *(s)*				
		Daug – *(g)*				
		Krypt – *(t)*				
		Purkš – *(š)*				
20.	Nurodyti, ar žodžiai prasideda tuo pačiu garsu	*Pvz.,š – šakutė, šaka, šukos (taip)*				
		Š – šaukštas, šarka, šlapia *(taip)*				
		K – kaukė, gandras, lukštas *(ne)*				
		R – ragana, rogės, ramunė *(taip)*				
21.	Sujungti garsus į žodį	*Pvz.,: /p/e/l/ė/ – pelė*				
		/Ž/o/l/ė/ – žolė				
		/P/u/p/o/s/ – pupos				
		/L/e/m/p/a/ – lempa				
		/P/e/i/l/i/s/ – peilis				
		/B/r/o/l/i/s/ – brolis				
		/K/a/l/a/k/u/t/a/s/ – kalakutas				
22.	Išskaidyti žodį į jį sudarančius garsus bei suskaičiuoti žodžio garsus	*Pvz.,: Ona – /O/n/a/, 3 garsai*				
		Upė – */u/p/ė/, 3 garsai*				
		Rūta – */r/ū/t/a/, 4 garsai*				
		Knyga – */k/n/y/g/a, 5 garsai*				
		Raktas – */r/a/k/t/a/s/, 6 garsai*				
		Puodas – */p/u/o/d/a/s/, 6 garsai*				
		Sprogti – */s/p/r/o/g/t/i/, 7 garsai*				
		Sklaidyti – */s/k/l/a/i/d/y/t/i/,9 garsai*				

23.	Pasakyti žodį be pirmo garso	*Pvz.,: (a)guona – guona*				
		*(A)*kis – *kis*				
		*(O)*belis – *belis*				
		*(R)*opė – *opė*				
		*(M)*uilas – *uilas*				
		*(V)*abalas – *abalas*				
24.	Pasakyti žodį be paskutinio garso (balsiai, priebalsiai)	*Pvz.,: mėsa (a) – mės*				
		Lip*(a) – lip*				
		Kauk*(ė) – kauk*				
		Buv*(o) – buv*				
		Siūla*(i)– siūla*				
		Laiva*(s) – laiva*				
25.	Pasakyti žodį be pirmo garso priebalsių derinyje	*Pvz.,: (p)lunksna – lunksna*				
		*(K)*lasė – *lasė*				
		*(D)*ramblys – *ramblys*				
		*(T)*roleibusas – *roleibusas*				
		*(Š)*protai – *protai*				
26.	Pakeisti žodžio pirmą garsą nurodytu garsu	*Pvz.,: (b)uvo → (p) – puvo*				
		*(B)*altas → *(š) – šaltas*				
		*(B)*ūda → *(d) – dūda*				
		(R)atas → *(b) – batas*				
		(*V*)abalas → (*g*) – *gabalas*				
		(P)ovas → (*k*) – *kovas*				
27.	Pridėti prie pasakyto žodžio tam tikrą garsą (žodžio pradžioje, viduryje, pabaigoje)	*Pvz.,: oras + (v) → voras*				
		Oras + *(p) → poras*				
		Butas + *(r) → burtas*				
		Kova + *(s) → kovas*				

Priešmokyklinio amžiaus vaikų dažniausiai darytos klaidos: išsami turinio analizė

Lygmuo	Klaidų pobūdis
Žodžio lygmuo	**Neišlaikomas žodžių nuoseklumas ilgesniuose nei keturių žodžių sakiniuose:** aš šiandien valgiau ledus = *aš valgiau ledus šiandien;* Tomas labai mėgsta žaisti futbolą = *Tomas mėgsta labai žaisti futbolą;* Šią vasarą mes važiuosime prie jūros = *Šią vasarą važiuosime mes prie jūros.* **Nurodomas netikslus žodžių skaičius, praleidžiant sakinio žodžius:** vakar lijo lietus = *lijo lietus;* aš šiandien valgiau ledus = *aš valgiau ledus; aš valgiau ledus; valgiau šiandien ledus*; Tomas labai mėgsta žaisti futbolą = *Tomas mėgsta žaisti futbolą; Tomas labai mėgsta žaisti; Tomas mėgsta žaisti;* šią vasarą mes važiuosime prie jūros = *vasarą mes važiosime prie jūros; šią vasarą mes važiuosime prie; vasarą mes važiosime*. **Praleidžiamas prielinksnis *prie:*** šią vasarą mes važiuosime prie jūros= *šią vasarą mes važiuosime jūros.* **Šešių žodžių sakinyje praleidžiami du paskutiniai žodžiai:** Šią vasarą mes važiuosime prie jūros = *šią vasarą mes važiuosime.* **Sudurtinių žodžių abu komponentai buvo įvardinami ne kaip atskiri du žodžiai, tačiau žodis skaidomas skiemenimis:** *pilia-kal-nis; medkir-tys, rug-pjutis; laik-rodis, voratink-lis.* **Sudurtiniai žodžiai tapatinami su panašią garsų seką turinčiais žodžiais:** medkirtys = medus + kirtis; rugpjūtis = *rugiai + jautis, rugis + pjūklas, rugiagėlė + pjūtis;* voratinklis = *voras + tinklinis, voras + stiklas.* **Nurodomas tik vienas sudurtinio žodžio komponentas:** piliakalnis – tik *pilis, medkirtys – tik medis, rugpjūtis – tik pjauna, laikrodis – tik rodo, ar laikas, voratinklis – tik voras* ar *tinklas.*
Rimo lygmuo	**Pateikti besirimuojantys žodžiai įvardijami kaip nesirimuojantys.** **Neatpažįsta, kuris iš trijų išvardintų žodžių yra kitoks.** **Pateikiami su nurodytais žodžiais, žodžiai, kurie tarpusavyje nesirimuoja:** šienas = *vištiena, sviestas, dienas, pėdos;* paltas = *raltas, patas, parkas, paltai, piena, batas, parkas, mažas, raktas;* avis = *aviai, kailis, išvis, kiškis;* noras = *koras, moras, nolas, vokas, batonas, norai;* puodas = *puodelis, modas.* **Nurodo teisingai tik pirmą garsą, tačiau neįvardija likusios žodžio dalies:** lėlė = l + ala **Klysta nurodydami pirmą žodžio garsą:** (l)ėlė = *v, j*. **Pirmas žodžio garsas keičiamas kitu garsu:** batas = *patas, ratas.* **Likusios žodžio dalies garsinės struktūros iškraipymas (garsų praleidimas, keitimas kitu garsu):** batas = *ataš, aras, akas;* Matas = *tas*
Skiemens lygmuo	**Skaidant žodį skiemenimis, netaisyklingai nustatomos skiemens ribos**: *ba-ta-s, bat-as, vi-šta, višt-a, kami-nas, ka-minas, pa-ga-lvė, pagal-vė, pa-galvė, de-besėlis, de-be-sėlis, debe-selis.*

	Nurodomas netikslus skiemenų skaičius žodyje su priebalsių samplaika viduryje: gandras (2) = *ga-ndra-s (3), gan-dr-as (3).* **Negeba suskaičiuoti žodžio skiemenų ilgesniuose nei trijų skiemenų žodžiuose**: *lėktuvas = lėktu-vas (2); kuku-rūzas (2), kukurūzas; kuku-ru-zas (3).* **Neišlaikoma žodžio garsinė skiemeninė struktūra (praleidžiami skiemenys, garsai, jie keičiami kitais):** *mokra, molka, orka, kiasinis, kiaunis kiausinis, kiaušiniš, kuruzas, kukuzas, pavaris, pasaris, vasaris, bavasaris, pavašaris, kavabalis, karbalis, kalkvabalis, karkvavalis*.
Fonemos lygmuo	**Ilgųjų ir trumpųjų balsių painiojimas:** *ū → u; y → i.* **Akustiškai panašiai skambančių garsų painiojimas:** *s → š; š → s; r → l, j; p → b; t→ d –* **Praleidžiamas žodžio pirmas garsas:** *žolė = olė; lempa = empa;* **Praleidžiamas žodžio pirmas garsas esant priebalsių samplaikai***: brolis = rolis; knyga = nyga; sprogti = pogti; sklaidyti = klaidyti.* **Netiksliai nustatomas pirmas žodžio garsas:** (e)relis → *o;* (o)ras → *a; (ū)mėdė → u; (h)erbas → ch, k, g; (s)raigė → š; (k)levas → g, t;* **Netiksliai nustatomas vidurinis žodžio garsas:** *ka(r)vė → a, v, ka, ar; ga(l)va → a, al, v; ma(ž)a s→ a, až; šep(e)tys→ p, pe, t; suk(n)elė → k, ne, e, l.* **Netiksliai nustatomas paskutinis žodžio garsas:**→*graž(u)→žu, ž; šachmata(i) → a, ai, tai; asila(s) → š, as, aš, a; dau(g) → k, u, au, gu; kryp(t) → p, d, y; purk(š) → s, k.* **Klaidingai jungiami garsai į žodį:** pupos= *pubos;* lempa = *lepa, lema;* peilis = *pelis; brolis = bolis, blolis, rolis, bloliš; kalakutas = kalakutas kalatukas, kakalutas, karakutas.* **Klaidingai skaido žodį garsais (praleidžia skiemenis, praleidžia garsus esant priebalsių samplaikai, praleidžia žodžio pirmą garsą, garsą keičia kitu garsu ir kt.):** knyga = *kyga, nyga, ga;* raktas = *ratas, rakas, tas, ktas, laktas, aktas;* puodas = *uodas, odaš, das, pudas, podas;* sprogti = *pogti, spogti, splogti, rogti, logti, slogti; sklaidyti = klaidyti, laidyti, skaidyti, skaidy*.